

Jorunn Bjørgum

Fagopposisjonen av 1911

Innledning

Fagopposisjonen av 1911 definerte seg selv som en «agitationsorganisasjon innenfor rammen av den faglige landsorganisasjon». ¹⁾ Pga. den nære forbindelsen mellom Arbeidernes faglige Landsorganisasjon (LO) og Det norske Arbeiderparti (DNA), fungerte den samtidig som en del av den «revolusjonære» opposisjonen «den nye retning», som gjorde seg gjeldende innenfor partiet, og som i 1918 overtok ledelsen av dette og fikk programfestet sin politikk. I tillegg til fagopposisjonen bestod som kjent denne «nye retning» hovedsakelig av partiets ungdomsforbund, og maktovertakelsen i partiet i 1918 kom som et resultat av det årelange samarbeidet mellom disse to gruppene.

I denne artikkelen skal vi først se litt på bakgrunnen for fagopposisjonen og søke å forklare hvorfor den ble til. Videre skal vi ta for oss dens organisatoriske utvikling for så å gå nærmere inn på hva den stod for programmessig eller ideologisk. Deretter skal vi drøfte hvordan oppslutningen om fagopposisjonen kan forklares. Siden det later til å herske en del uklarhet med hensyn til fagopposisjonens dobbelte funksjon innen på den ene side partiet og på den annen fagbevegelsen, kan det imidlertid først være på sin plass å si noe om dette.

Til grunn for den dobbelte funksjonen lå den nevnte forbindelsen mellom LO og DNA. Den bestod på det organisatoriske planet av to faktorer. På ledernivå fant det sted en gjensidig utveksling av styrerepresentanter mellom de to organisasjoner. To av LOs sekretariatsmedlemmer var også med i DNAs sentralstyre og vice versa. På medlemsnivå var forbindelsen mellom de to organisasjonene knyttet til det kollektive medlems-

skapet. Hovedtyngden av DNAs medlemsstokk bestod av kollektivt innmeldte fagforeninger. Et slikt system var ganske vanlig internasjonalt i den sosialistiske arbeiderbevegelsen, men ordningen later til å ha vært forholdsvis mer dominerende i Norge enn i Sverige og Danmark.²⁾

I tillegg til den formelle integrasjonen mellom LO og DNA kom så det forhold at arbeiderbevegelsens ledere, såvel lokalt som sentralt, gjerne var medlemmer av og aktive innen begge organisasjoner. Selv om fagopposisjonen *som organisasjon* ikke hadde noen formell tilknytning til DNA slik den forsåvidt hadde til LO, fikk den en reell innflytelse også i partiet i kraft av at dens ledere også var aktive innen DNA og i den forbindelse øyensynlig kunne støtte seg til fagforeninger som både var medlemmer av DNA og av fagopposisjonen.

Kanskje enda viktigere i forbindelse med fagopposisjonens forhold til DNA enn den organisatoriske tilknytningen var imidlertid opposisjonens eget teoretiske grunnlag. Det dreide seg slett ikke bare om rent faglige spørsmål, men var tvert imot et helhetsprogram for den samlede arbeiderbevegelsen og da selvsagt innbefattet DNA. Dette skal vi komme tilbake til.

Bakgrunn

Fagopposisjonen ble formelt stiftet i 1913 av «Fagforeningenes lokale Samorganisasjon» i Trondheim. Den dateres likevel til 1911 pga. det vedtaket, «Trondhjems-resolusjonen», som ble fattet i november dette året av et felles fagforeningsmøte arrangert av samorganisasjonen. I denne resolusjonen het det bl. a. at «den faglige situation nu kræver, at organisationsarbeidet lægges paa et mere revolutionært grundlag en før».³⁾ Konkret ble det her tatt til orde for tre slags tiltak. De bestod henholdsvis av forslag om å oppheve gjeldende faglig praksis, endre fagbevegelsens organisasjonsstruktur og innføre en ny faglig taktikk. Nærmere bestemt dreide det seg om forslag om å avskaffe «forsikringsvæsenet» og «de skriftlige bindende overenskomster» (tariffavtalene), om å styrke fagbevegelsens sentrale organisasjonsinstans LO, omdanne *fagforbundene* til *industriforbund* og opprette lokale samorganisasjoner, samt om å ta i bruk kampmidler som sympatistreik, boikott, obstruksjon (f. eks. gå-sakteaksjoner), sabotasje og kooperasjon.

Siden det var denne Trondhjems-resolusjonen som dannet grunnlaget for fagopposisjonen, kan det være grunn til å ta utgangspunkt i den snarere enn i den

formelle stiftelsen i 1913 når vi skal behandle bakgrunnen for opposisjonen. Formelt dreide resolusjonen seg om rent faglige forhold. Reelt lå det imidlertid i formuleringen «et mere revolutionært grundlag» et krav som pekte utover det man tradisjonelt forstod med faglig kamp, dvs. framstøt eller aksjoner fra arbeidsfolks side for å bedre egne lønns- og arbeidsforhold i øyeblikket. I ordet «revolusjonært» lå krav om at fagbevegelsen skulle delta direkte i kampen mot det eksisterende samfunnssystemet, noe også det lille vi vet om diskusjonen i en del av fagforeningene i tiden forut synes å tyde på.⁴⁾ Den dreide seg øyensynlig vel så meget om arbeiderbevegelsens mål og fremgangslinjer generelt, om hvordan dens *sosialistiske* målsetting kunne virkeliggjøres, som om hvordan kampen for dagskravene skulle føres. Dette åpner for å forstå fagopposisjonen som en reaksjon mot den arbeidsdelingen mellom parti og fagorganisasjon som hadde utviklet seg innen arbeiderbevegelsen på denne tid og som gikk ut på at fagorganisasjonens oppgave gjaldt medlemmenes lønns- og arbeidsforhold mens sosialismen tilhørte DNAs virkeområde. I det følgende skal vi gå nærmere inn på denne utviklingen.

Som utgangspunkt for å gå nærmere inn på denne prosessen er det naturlig å ta DNAs første omfattende partiprogram. Det ble vedtatt i 1891 og hadde utkastene til det tyske sosialdemokratis Erfurt-program av samme år til mønster. (Liknende programmer ble i tiden som fulgte også vedtatt av det svenske sosialdemokratiet.) I dette 1891-programmet het det bl.a.:

«Grundaarsaken til den sociale elendighet, aandelige underkuelse og politiske avhængighed er det forhold at arbeidsmidlerne (grund, jord, bjergverker, gruber, samfærdelsesmidler, maskiner og verktøi) er overgaat til at bli et faatal samfundsmedlemmers enebesiddelse. Det norske Arbeiderparti, som har sat sig arbeiderklassens befrielse som maal, tilstræper derfor arbeidsmidlernes overgang til samfundets fælleseiendom og produktionen forandret fra kapitalistisk til socialistisk.»⁵⁾

Som vi ser bestod dette programmet for det første av en samfunnsanalyse, en teori om at arbeiderklassens uakseptable situasjon sosialt, politisk og kulturelt skyldtes produksjonsforholdene, konkretisert til den private eiendomsretten til produksjonsmidlene. Implisitt lå det i dette at en kvalitativ endring av denne situasjonen forutsate en endring av produksjonsforholdene og nærmere bestemt en opphevelse av den private eiendomsretten

til produksjonsmidlene. I tråd med denne analysen bestod programmet for det andre av fastsettelsen av partiets politikk, idet det ble definert som DNAs oppgave å virke for en slik endring av produksjonsforholdene.

I denne forbindelse er det for øvrig viktig å holde fast at sosialisering av produksjonsmidlene her ikke bare fremstod som et overordnet langsiktig *mål*, men samtidig og like meget som et *middel* til å nå det ytterste målet, som DNA altså definerte som arbeiderklassens frigjøring («befrielse»). Hva *det* skulle innebære ble ikke presisert, men må forstås som opphevelse av «den sociale elendighed, aandelige underkuelse og politiske avhængighed» som kjennetegnet arbeiderklassens situasjon. Hvordan sosialisering av produksjonsmidlene skulle kunne gjennomføres i praksis ble ikke presisert i programmet. Det het bare:

«Det norske arbeiderparti skal virke for gjennomførelse av partiets program ved at utsende foredragsholdere, agitatorer og organisatorer, ved at utgi blade og brochurer og skrifter og ved at delta i alle valg til stats- og kommuneinstitusjoner, hvor der er utsigt til resultater.»⁶⁾

Dette må øyensynlig forstås dit hen at arbeidet for det sosialistiske målet skulle skje gjennom bevisstgjøring⁷⁾ og organisering av arbeiderklassen, — uten at noe ble sagt om hvordan en bevisst og organisert arbeiderklasse så skulle gjennomføre sosialiseringen og deretter organisere produksjonen og det nye politiske systemet. Punktet om partiets valgdeltakelse må på sin side forstås som det middel man skulle anvende i arbeidet for de praktiske reformer innenfor systemet som DNA også hadde på programmet under vignetten:

«Arbeiderpartiet kjemper for like rettigheter og like pligter for alle uten hensyn til kjønn og for ophævelse av al klasseforskjel; i denne kamp staar det som representant ikke blot for lønsarbeidere, men for alle undertrykte, for alle fordringer, som er egnet til at forbedre folkets stilling i almindelighed og arbeidernes i særdeleshed. Partiet kjemper derfor i øieblikket for: ...»⁸⁾

Det som så skjedde omkring århundredskiftet, øyensynlig i forbindelse med gjennomføringen av alminnelig stemmerett for menn, var at det middel som i utgangspunkt var tenkt brukt i arbeidet for de dagsaktuelle reformkravene også kom til å bli sett som middelet til å virkeliggjøre den sosialistiske målsettingen. Nærmere bestemt kom det å vinne parlamentarisk flertall og dermed lovgivningsmakten til å bli sett som den eneste

aktuelle veien til sosialisme.⁹⁾ Hvordan overgangen til og oppbyggingen av et sosialistisk system på disse premisser skulle foregå i praksis ble heller ikke nå presisert, men i den grad man hadde forestillinger om dette var de knyttet til ideer om offentlig drift av økonomiske virksomheter i statlig og kommunal regi.¹⁰⁾

Denne omleggingen hadde i vår sammenheng to viktige konsekvenser. For det første gikk DNA over fra å ta sitt utgangspunkt i *arbeiderklassen* til å ta det i *folket*. Dette fremgår bl. a. av programrevisjonen vedtatt i 1901. Mens partiets mål i 1891 hadde blitt definert som «arbeiderklassens befrielse», ble det 1901 formulert som «folkets økonomiske frigjørelse». Mens det i 1891 hadde hett at DNA tilstrebet «arbeidsmidlernes overgang til samfundets fælleseiendom og produktionen forandret fra kapitalistisk til sosialistisk», ble dette i 1901 til «jordens, arbeids- og samfærdselsmidlernes overgang til *folkets* fællesei, overførelse av produktionens ledelse til samfundet og en retfærdig fordeling av *nationens* arbeidsutbytte derigjennem varetat av *det offentlige* som en samfundsopgave.» (Uth. av J. B.) Endelig hadde DNA i 1891 definert seg selv som representant «ikke blot for lønsarbeidere, men for alle undertrygte, for alle fordringer, som er egnet til at forbedre folkets stilling i almindelighed og *arbeidernes i særdeleshed*». (Uth. av J. B.) I 1901 ble det tilsvarende avsnitt i programmet formulert slik:

«Den økonomiske usikkerhet og undertrykkelse, som følger av den privatkapitalistiske produktion, gjør, at ikke bare lønsarbeiderne, men ogsaa alle mindre bemidlede handelsfolks, industridrivendes og jordbrukeres interesser falder sammen med socialdemokratiets bestræbelser, og idet partiet kjæmper for befolkningens likhet i rettigheter og pligter uten hensyn til kjønn, staar det som repræsentant for alle undertrykte, for alle fordringer som tilsigter sunde og harmoniske livsvilkaar.»¹¹⁾

Til grunn for denne partiets overgang fra å orientere seg primært ut fra arbeiderklassens interesser til folkets lå selvsagt at veien til parlamentarisk flertall, som DNA nå definerte som veien til sosialisme, nettopp gikk gjennom å vinne et (valg)flertall i folket.

Den andre konsekvensen av den politiske omleggingen i DNA rundt århundreskiftet var at det ble slutt på at partiet slik det hadde gjort, fungerte som en slags faglig landsorganisasjon.¹²⁾ Denne del av omleggingen syntes forsåvidt desto mer naturlig i og med at LO ble stiftet i 1899, men årsak/virkning i den forbindelse er

ikke klarlagt.¹³⁾ Viktig i vår sammenheng er imidlertid at den tidligere implisitte målsettingen med DNAs faglige virksomhet å bevisstgjøre og organisere arbeiderklassen med sikte på at den skulle utvirke overgangen til et sosialistisk system, falt bort i og med partiets definisjon av veien til sosialisme som parlamentarisk.

Sett fra fagbevegelsens side innebar dette at den faglige virksomheten heretter ble sett som et mål i seg selv uten noe sosialistisk perspektiv utover indirekte støtte til DNA.¹⁴⁾

I neste omgang meldte det seg en reaksjon mot denne politiske utviklingen av arbeiderbevegelsen. Dette kom først til uttrykk med stiftelsen av Norges Socialdemokratiske Ungdomsforbund i 1903.¹⁵⁾ og det er i denne sammenheng vi også må se oppkomsten av fagopposisjonen. Dens grunnleggere ga uttrykk for en voksende mistillit til at arbeiderbevegelsens sosialistiske mål kunne virkeliggjøres gjennom det (borgerlige) parlamentariske systemet, og tro på at fremgangslinjene snarere lå i arbeiderklassens egne aksjoner.¹⁶⁾ I tråd med dette hevdet de at *fagbevegelsen* som organisasjon ikke måtte nøye seg med å arbeide for medlemmenes lønns- og arbeidsvilkår i øyeblikket, men selv bli sosialistisk og aktivt virke for endring av det økonomiske systemet. I fagopposisjonens første vedtatte program (av 1913) ble dette formulert slik:

«Da fagorganisationen danner livsnerven i arbeiderbevægelsen, hvis opgave er at omskape samfundsforholdene, bør den naturlige konsekvens være at dette formaal faar en fremtrædende plads i den faglige eller økonomiske virksomhet — at der altsaa ikke bare tilstræbes forbedring av arbeidernes kaar indenfor rammen av kapitaliststaten, men at man kjæmper for at sprænge denne og indføre den socialistiske samfundsordning.»¹⁷⁾

Tilsvarende het det i formålsparagrafen at fagopposisjonen skulle «virke for at gjøre den bestaaende fagorganisation revolutionær.»¹⁸⁾ Før vi går nærmere inn på dette, skal vi imidlertid ta opp to andre utviklingslinjer som hører med til bakgrunnen for fagopposisjonens oppkomst.

Den ene var knyttet til det vi kan kalle den faglig-økonomiske utviklingen, dvs. den sosiale situasjonen for arbeiderklassen som fulgte av den almene økonomiske utviklingen, samt fagbevegelsens politikk i forhold til denne økonomiske utviklingen. Siden det var i Trøndelag fagopposisjonen oppstod, vil framstillingen hovedsakelig bygge på og berøre utviklingen her.¹⁹⁾

Et helt sentralt moment i denne forbindelse var forholdet mellom priser og lønninger. Årene 1905—1910 var en økonomisk oppgangsperiode med dertil hørende stigende priser. Riktignok steg også lønningene, men for mange arbeidergrupper fulgte de ikke i takt med de stigende leveomkostninger. I tillegg kom, slik det har blitt påpekt,²⁰) de stigende forbruksforventningene som fulgte med den økonomiske veksten disse årene. Den forholdsvis skjeve pris- og lønnsutviklingen gjorde seg gjeldende såvel internasjonalt og på landsbasis i Norge som i Trondhjem. Og at arbeidsfolk var opptatt av disse forholdene fremgår bl. a. av forsøk på å aksjonere mot dem, slik det f. eks. skjedde i form av en riktignok mislykket melkestreik i Trondhjem i 1908.

Siden indeksregulering av lønningene enda var et ukjent begrep, skulle en naturlig reaksjon fra arbeidernes side i denne situasjon ha vært å ha så hyppige lønnsjusteringer som mulig. Isteden skjedde det motsatte. Nettopp på denne tiden ble det vanlig med nokså langvarige tariffavtaler, dvs. på både fire og fem år. Dette hadde sammenheng først og fremst med arbeidskjøpernes politikk. Inntil denne perioden hadde de jevnt over forsøkt å motsette seg arbeidernes krav om kollektive lønnsforhandlinger- og avtaler. Nå ga de opp denne linjen og satset istedet på å gjøre avtalene så langvarige som mulig og dermed sikre seg arbeidsfred til å utnytte oppgangstiden til maksimal produksjon og tilsvarende fortjeneste. Det kanskje beste uttrykk for den nye politikken var den første landsoverenskomsten som ble opprettet i 1907 innen jern- og metallindustrien, og som for øvrig ble inngått for en fireårsperiode.

Siden denne utviklingen førte til en situasjon der arbeidernes lønninger var bundet til et fast nivå, mens prisene steg uhindret, reiser det spørsmål om hvordan fagbevegelsen kunne gå med på slike avtaler. Forklaringen ligger trolig i to forskjellige forhold. Viktigst var kanskje det vi kan kalle omstendighetenes tvang, konkretisert til arbeidskjøpernes styrke. Den var igjen knyttet til samarbeidet mellom dem i regi av Norsk Arbeidsgiverforening som hadde blitt stiftet i 1900, denne foreningens samarbeid med de andre skandinaviske arbeidskjøperorganisasjonene og den utstrakte bruken av lockoutvåpenet og av streikebrytere som hadde blitt vanlig. Verdt å merke seg i den forbindelse er for øvrig at norske arbeidskjøpere øyensynlig anvendte streikebrytere i forholdsvis større utstrekning enn svenske og danske.²¹)

Det andre forholdet som må trekkes inn for å for-

klare fagbevegelsens akseptering av de langvarige tariffavtalene i denne prisstigningstiden knytter seg til det vi kan kalle de faglige ledernes tilpasningstregghet. De hadde lenge vært nødt til å konsentrere den faglige kampen om selve organisasjonsretten. I det øyeblikket forholdene endret seg i og med at arbeidskjøperne ga etter på dette punkt og tvert imot begynte å anvende det system arbeiderne hadde kjempet for så lenge til fordel for seg, hang fagbevegelsens ledere øyensynlig igjen i de gamle problemstillingene og hadde vansker med å omstille seg og utforme en politikk som var adekvat i den nye situasjonen. Konkret later det til at de var villige til å betale den prisen arbeidskjøperne forlangte for å gå med på systemet med kollektive tariffavtaler, og prisen var altså først og fremst langvarige overenskomster og dermed lange arbeidsfredsperioder. I tillegg kom de såkalte alminnelige bestemmelser som arbeidskjøperne insisterte på å få inn i tariffavtalene og som bl. a. fastslo deres rett til å lede og fordele arbeid, noe de trass i fagbevegelsens protest tolket til å gjelde ikke bare rett til å anvende uorganiserte arbeidere, men også streikebrytere.

Det var denne situasjonen som dannet utgangspunkt for Trondhjemsresolusjonens krav om at «de skriftlige bindende overenskomster avskaffes» mens forslaget om å ta i bruk kampmidler som boikott, obstruksjon og sabotasje må ses som en reaksjon på arbeidskjøpernes hyppige og som regel vellykkede anvendelse av streikebrytere, noe som i høy grad hadde svekket det kampvåpen arbeiderne inntil da stort sett hadde holdt seg til.

Den tredje faktoren som må trekkes inn for å forklare fagopposisjonens oppkomst knytter seg til påvirkningene utenfra. Det dreide seg nærmere bestemt om de syndikalistiske strømningene som etter århundreskiftet gjorde seg gjeldende i storparten av den internasjonale sosialistiske arbeiderbevegelsen.²²⁾ Til Trondhjem kom denne påvirkningen hovedsakelig på tre måter: gjennom Martin Tranmæls agitasjon på grunnlag av de ideene han hadde brakt med seg fra amerikansk arbeiderbevegelse og spesielt fra den faglige organisasjonen Industrial Workers of the World, gjennom det sosialdemokratiske ungdomsforbundet som en tid var sterkt preget av ungsosialistiske ideer hentet fra Sverige og gjennom radikale svenske arbeidere som etter den svenske storstreiken i 1909 hadde blitt svartelistet av hjemlandets arbeidskjøpere og deretter søkte seg over grensen og begynte å gjøre seg gjeldende i norsk arbeiderbevegelse. — I tillegg til denne direkte virk-

ningen av den svenske storstreiken kom for øvrig også en indirekte. Den svenske fagbevegelsens nærmest totale nederlag under denne streiken bidro til å svekke tiltroen til de tradisjonelle faglige kampmidler og organisasjonsformer, for å si det med Ousland:

«Var ikke sjølve organisasjonsformene forkjærte og kamptaktikken forfeilet når en så sterk fagorganisasjon som den svenske måtte lide nederlag og miste omlag halvdel av sine medlemmer?»²³⁾

Vi har til nå redegjort for forutsetningene for fagopposisjonens oppkomst: den politiske utviklingen i norsk arbeiderbevegelse fra omkring århundreskiftet, den faglig-økonomiske utvikling etter 1905 og de teoretiske impulsene utenfra. Det kan til slutt være grunn til å reise spørsmål om hvorfor opposisjonen kom til nettopp i 1911 og hvorfor akkurat i Trøndelag.

Da langvarige tariffavtalene hadde begynt å komme i stand omkring 1907. Da var det imidlertid enda så kort tid siden konjunktorene hadde snudd og kanskje enda kortere siden oppgangen — og prisstigningen — for alvor hadde blitt merkbar, at det vel ikke var så merkelig at arbeiderne ved fagbevegelsen gikk med på slike langvarige overenskomster. Annerledes var imidlertid situasjonen i 1910—11 da en rekke viktige lønnsoppgjør resulterte i avtaler av fire og fem års varighet. Reaksjonen som dette vakte blant store deler av de fagorganiserte tok i neste omgang form av protest mot de faglige lederne for at de ikke hadde satt mer inn på å hindre denne utviklingen. Og i Trondhjem munnet altså protesten ut i formuleringen av en annen faglig politikk og i en organisert opposisjonsgruppe. Hvorfor skjedde så dette nettopp her? Noe av forklaringen kan ligge i de faglige ledernes håndtering av et par større arbeidskonflikter i Trøndelag nettopp på denne tiden.

Den ene konflikten var en streik ved Løkken Verk i Meldalen som hadde startet alt i 1909 og som pga. bedriftens vellykkede bruk av streikebrytere etter å ha pågått over et år måtte avblåses uten resultat.²⁴⁾ I tillegg til en del andre forhold ved sentralledelsens håndtering av konflikten vakte det spesielt skarp reaksjon at LOs sekretariat midt under streiken tillot (dvs. unnløt å erklære blokkert) et større arbeid bedriften fikk utført ved et mekanisk verksted i Trondhjem, og dette trass i protester fra de impliserte jern- og metallarbeiderne.²⁵⁾ —

Den andre konflikten var en bygningsarbeiderstreik som fant sted samtidig med at en tilsvarende konflikt utspant seg i Kristiania. I den forbindelse måtte fag-

bevegelsen godta at resultatet av Kristiania-konflikten i noen grad ble gjort gjeldende for Trondhjemsarbeiderne. Viktigst i så måte var at den nye avtalens varighet ble fastsatt til fem år, mens nettopp en kortere avtale hadde vært noe av et hovedkrav for Trondhjemsarbeiderne under streiken. Edv. Bull d.y. tilskriver dette nederlaget at Kristiania-arbeiderne stod forholdsvis svakere overfor arbeidskjøpenre enn Trondhjemsarbeiderne,²⁶⁾ som på sin side var sterkt misnøyd med utfallet og skarpt kritiserte den faglige ledelsen. Disse konfliktene i sammenheng med en etterfølgende murerstreik førte til økt diskusjon av fagbevegelsens organisasjonsformer, av spørsmål om sentraldirigering kontra lokal uavhengighet og faglig kontra industriell forbundsinndeling — begge deler momenter som ble sentrale i fagopposisjonens program.

I hvilken grad disse konfliktene var avgjørende for fagopposisjonens oppkomst nettopp i Trøndelag, er likevel et åpent spørsmål. Det er således ikke undersøkt hvorvidt liknende foreteelser og tilsvarende kritikk av den faglige ledelsen fant sted andre steder i landet. I sin drøfting av hvorfor nettopp Trøndelag ble stedet stanset Edv. Bull (d. y.) ved en forklaring på et noe annet plan. Han slår fast at «de fleste av de motivene som i nasjonal og internasjonal målestokk kalte frem en revolusjonær opposisjon i arbeiderbevegelsen i disse årene, gjorde sig også gjeldende i Trøndelag,»²⁷⁾ men hevder så at ingenting av dette virket *særlig* sterkt her. Bull mener ut fra dette at den eneste måten å forklare opposisjonens oppkomst i Trøndelag på blir å «henvise til Martin Tranmæls personlige innsats. (...) Da samfunnsutviklingen omkring 1910 var kommet så langt at det i store deler av arbeiderklassen var et naturlig behov for en revolusjonær nyorientering, stod Tranmæl klar til å ta ledelsen.»²⁸⁾ Og Tranmæl befant seg altså i Trøndelag. William M. Lafferty søker å modifisere Bull på dette punkt, men siden hans problemstilling later til å være forskjellig fra Bull, kan jeg ikke se at hans kritikk rokker ved teorien.²⁹⁾

Organisasjon

I forrige avsnitt har vi søkt å forklare hvorfor fagopposisjonen oppstod. I det følgende skal vi kort ta for oss hvordan den konkret ble til og la an sin virksomhet.

Den begivenhet som ga støtet til etableringen av opposisjonen var utfallet av storlockouten i 1911 og fagbevegelsens politikk i den forbindelse.³⁰⁾ Det ville føre

for langt her å gå inn på de nærmere omstendigheter omkring lockouten og den reaksjon de faglige — og politiske, jfr. «presteøret»^{30a)} — arbeiderledernes håndtering av den vakte. Vi kan bare slå fast at den av mange fagorganiserte ble sett som et slags klimaks i den for arbeiderklassen negative faglig-økonomiske utvikling de siste årene.

Det organisatoriske utgangspunktet for fagopposisjonen var «Fagforeningenes lokale Samorganisation» i Trondhjem, som hadde blitt stiftet av opposisjonelle faglige tillitsmenn med Martin Tranmæl i spissen. Den hadde tilslutning fra omlag halvparten av byens fagforeninger med tilsammen atskillig mer enn halvparten av det samlede antallet fagorganiserte i byen.³¹⁾ Den kan for så vidt ses som det første konkrete utslaget av kravet om at fagbevegelsen måtte endre sin organisasjonsform.

Etter storlockouten arrangerte samorganisasjonen en rekke diskusjonsmøter for de fagorganiserte i byen, og det var på et slikt møte Tranmæl første gang fikk vedtatt Trondhjems-resolusjonen. Dette vakte forholdsvis stor oppsikt og foranlediget at LO-formannen Ole Lian kom til Trondhjem og deltok i et diskusjonsmøte sammen med Tranmæl. Der ble for øvrig resolusjonen forkastet med 181 mot 164 stemmer. — På nyåret 1912 gjorde Tranmæl gjensitt til Kristiania og redegjorde for Trondhjems-resolusjonen i Arbeidersamfundet, i et møte som ga resolusjonen sin tilslutning og der Tranmæl kom med den berømte setningen om dynamitten i borehullene. «End om der laa noen dynamitpatroner i borehullene som bare de streikende visste av, tror man ikke streikebryterne vilde betænke sig to ganger paa at opta arbeidet?»³²⁾ Uttalelsen viser klart hvordan streikebryteriet og kampen mot det, var et grunnleggende trekk hos fagopposisjonen. Viktigere i denne forbindelse er likevel den almene bestyrtelsen og fordømmelsen ordene vakte, ikke bare i den borgerlige pressen, men også i Social-Demokraten og andre DNA-aviser.^{32a)} Resultatet av det hele var først og fremst at fagopposisjonens ideer ble kjent over store deler av landet. Grunnen ble dermed forberedt for de agitasjonsreisene først Tranmæl og senere andre av de opposisjonelle foretok for å vinne tilslutning til ideene sine og dermed for konstitueringen av opposisjonen som organisasjon.

Dette ble innledet i begynnelsen av 1913 med «Oprop til landets fagorganiserte arbeidere. Hvad krever den faglige situasjon?»³³⁾ fra den faglige samorganisasjonen i Trondhjem. Her ble de fagforeninger som var enig

i de opposisjonelle ideene slik disse hadde kommet til uttrykk i Trondhjems-resolusjonen bedt om å melde fra til samorganisasjonen. Etter at en rekke foreninger hadde meldt sin tilslutning, vedtok samorganisasjonen 6. april 1913 foreløpige lover for «Den norske fagopposisjon».

Lovene fastsatte Trondhjems-resolusjonen i en noe utvidet form som program for opposisjonen. De bestemte at organisasjonen skulle bygge på kollektivt medlemskap fra samorganisasjoner, fagforeninger eller faglige opposisjonsgrupper. Alle medlemmer måtte være tilsluttet Landsorganisasjonen og kontingenten skulle være 20 øre pr. medlem pr. år. Styret for samorganisasjonen i Trondhjem skulle fungere som opposisjonens styre inntil det ble anledning til å holde en landskonferanse av de tilsluttede organisasjoner. I løpet av 1913 fikk fagopposisjonen melding om oppslutning fra omlag femti foreninger med bortimot fire tusen medlemmer.³⁴) Samme år oppnådde den 20 til 48 stemmer (av i alt 250) for sine forslag på LO-kongressen.³⁵) På slutten av året ble den bebudede landskonferansen avholdt og opposisjonen var dermed formelt konstituert.³⁶)

I forbindelse med stiftelsen ble fagopposisjonens formål definert til «i overensstemmelse med det vedtagne program at virke for at gjøre den bestaaende fagorganisation revolutionær», og som middel ble fastsatt «et planmessig opplysningsarbeide».³⁷) Rent konkret ble dette fulgt opp gjennom utgivelse av en rekke brosjyrer som la fram fagopposisjonens synsmåter. Dessuten brukte man den tilgjengelige delen av den sosialdemokratiske pressen, først og fremst Ny Tid i Trondhjem der Tranmæl var ansatt som medarbeider fra 1906, tidvis fungerte som redaktør og i 1913 ble fast redaktør. Endelig sendte fagopposisjonen også ut egne agitatorer. I tillegg til å legge fram fagopposisjonens ideer, forsøkte disse også å få i stand lokale faglige samorganisasjoner. Dessuten deltok de på de faglige distriktskonferanser som etter hvert ble arrangert på lokalt initiativ av tilhengere av fagopposisjonen. Den første kom i stand i Skien i november 1915.³⁸) — Disse konferansene kan ses som en parallell til de landskonferansene som ble arrangert i henholdsvis 1913, 1915 og 1917.

De sidene ved fagopposisjonens virksomhet som vi har vært inne på hittil må hovedsakelig ses som ledd i arbeidet for å vinne tilslutning og konsolidere fagopposisjonen organisatorisk. Dette var imidlertid bare å oppfylle de nødvendige betingelsene for å realisere den egentlige målsettingen, å endre fagbevegelsens po-

litikk. Fagopposisjonens virksomhet i så måte, ble konsentrert om to felter. For det første utformet organisasjonen, gjennom såvel lands- og distriktskonferansene som gjennom styret og dets kontakt med medlemsorganisasjonene, uttalelser og forslag i tilknytning til de til enhver tid aktuelle faglige spørsmål. Disse ble enten tatt opp av fagopposisjonsfolk på kongresser og landsmøter eller formidlet gjennom de interesserte grunnorganisasjonene. Således sendte f. eks. storparten av fagopposisjonens tilsluttede foreninger og grupper inn nærmest likelydende forslag angående fagbevegelsens organisasjonsform til LO-kongressen 1916. Dette resulterte i at det ble nedsatt en 15-mannskomite til å utrede de spørsmålene som var reist og dessuten vedtatt at det skulle innkalles til en ekstraordinær kongress i 1917 for utelukkende å drøfte denne saken.³⁹⁾ Fagopposisjonen regnet dette som en stor seier.

For det andre gikk fagopposisjonen i sine forsøk på å påvirke fagbevegelsens politikk inn for å få flest mulig av sine folk valgt som representanter til forbundslandsmøter og LO-kongresser. Et eksempel i så måte er fagopposisjonens aktivitet på de LO-kongressene som drøftet hvordan fagbevegelsen skulle forholde seg til den arbeidstvistlovgivning som var under forberedelse disse årene. I den saken klarte fagopposisjonen for øvrig å mobilisere støtte til sine synsmåter også utenfor egne rekker.⁴⁰⁾

Til slutt i denne oversikten over fagopposisjonen qua organisasjon skal vi se litt på dens medlemsutvikling. Som nevnt fikk opposisjonen i stiftelsesåret omlag fire tusen medlemmer gjennom i alt 51 foreninger og grupper. Av disse var 2 samorganisasjoner (Trondhjem — med 21 fagforeninger — og Id), 12 gruvearbeiderforeninger, 5 jernbanearbeiderforeninger, 3 arbeidsmandsforeninger, 1 formerforening og 6 «fagoppositionsgrupper» (dvs. organiserte mindretall innen sine respektive fagforeninger).⁴¹⁾ I løpet av 1914 kom det til 19 foreninger og grupper slik at det samlede medlemstall kom opp i 5629. Av disse var 3 lokale samorganisasjoner, 7 jernbanearbeiderforeninger, 5 arbeider- eller arbeidsmandsforeninger, 2 jern- og metallarbeiderforeninger, 1 papirarbeiderforening og 1 fagopposisjonsgruppe.⁴²⁾ Veksten fortsatte også året etter. Ved utgangen av 1915 hadde fagopposisjonen omlag ni tusen medlemmer, eller omkring 1/9 (i underkant av 11 %) av LOs totale medlemsmasse på ca. 82 500. Også dette året var det jernbane- (12) og gruvearbeiderforeninger (4) som dominerte bildet, men dessuten kom 3 lokale samorgani-

sasjoner med tilsammen noe over tyve foreninger og deriblant øyensynlig både jern- og metall- og fabrikkarbeiderforeninger, to slike ble dessuten innmeldt enkeltvis.⁴³⁾ —

I 1916 kom en viss stagnasjon i bredden når det gjaldt fagopposisjonens vekst, idet nyinnmeldte organisasjoner bare representerte omlag 1500 medlemmer. I tillegg kom imidlertid medlemsøkning i de allerede tilsluttede foreninger slik at det ble regnet med omlag 12 000 medlemmer ved årets utgang. Fortsatt dominerte gruve- og anleggsarbeiderforeninger, men også dette året kom til en formerforening og en papirarbeiderforening samt en murarbeiderforening.⁴⁴⁾ Det er mulig at denne relative stagnasjon kunne ha sammenheng med opptrappingen i aktiviteten til de rene syndikalistene, som på slutten av dette året stiftet sin egen fagorganisasjon.⁴⁵⁾ På den annen side må man i denne sammenheng notere seg at LOs totaltilvekst dette året ikke var mer enn omlag tre tusen og at Arbeidsmandsforbundet der de fleste fagopposisjonsmedlemmene var organisert opplevde en regelrett tilbakegang. Dette innebar at fagopposisjonen tross alt hadde en forholdsvis større vekst enn fagbevegelsen totalt sett og kom opp i en andel på omlag 1/7 (14 %) av LOs samlede medlemsmasse. — Det samme var tilfelle i de to følgende årene i 1917 og 1918. Da steg medlemstallet til henholdsvis 14 600 og 18 000,⁴⁶⁾ mens LO totalt kom opp i henholdsvis 102 000 og 116 000. Fortsatt var det anleggs- og gruvearbeiderforeninger som utgjorde hovedtyngden, selv om det også kom enkelte spredte fagarbeider- og fabrikkarbeiderforeninger inn i bildet.

Til dette siste kan det for øvrig være grunn til å knytte et par kommentarer. Dessverre har fagopposisjonens sosiale sammensetning, såvidt jeg vet, enda ikke vært gjenstand for noen grundig undersøkelse. Ut fra det vi likevel vet må bildet av opposisjonen som nærmest en gruve- og anleggsarbeiderorganisasjon modifiseres på to måter.⁴⁷⁾ For det første skjulte det seg bak samorganisasjonsbetegnelsen i fagopposisjonens medlemslister både fagarbeider- og fabrikkarbeiderforeninger. I 1918-listen var det således oppført 12 samorganisasjoner av i alt 85 grunnenheter, tildels med tilknytning til forholdsvis store industristeder. De 12 var Trondhjem, Kristiansund, Lillebø, Løkken, Odda, Rjukan, Aalvik, Kirkenes, Mo i Rana, Notodden, Sundalen og Steinkjær. Under samme synsvinkel må vi dessuten se de i 1918 seks oppførte «fagoppositionsgrupper»: Bergen, Kristiania, Lillestrøm, Røros, Stavanger og Fredrikstad.

Den andre modifikasjonen gjelder medlemslistenes betegnelse arbeider- eller arbeidsmandsforening. Den ble i utgangspunktet tatt i bruk nettopp av anleggsarbeidere, organisert i Norsk Arbeidsmandsforbund. Etter hvert som fabrikkanleggene ble fullført og produksjonen kom i gang, var det ikke uvanlig at fabrikkarbeiderne fortsatte i den gamle fagforeningen. M.a.o. forekom det dermed at anleggsarbeiderforeninger fra 1913—14 i 1917—18 hadde blitt fabrikkarbeiderforeninger, uten at dette kom til syne i form av noen navneforandring.

Siden fagopposisjonen selv ikke laget noen beretning om sin virksomhet senere enn for 1918, er det vanskelig å følge den utvikling av organisasjonen som fulgte i 1919—20. Her kan bare kort slås fast at oppløsningen hang sammen med den fremgang opposisjonen hadde nettopp i disse årene. Nærmere bestemt fikk opposisjonens fremste ledere og tildels dens synsmåter innpass i den etablerte arbeiderbevegelsen. I første omgang ble Arbeidsmandsforbundets ledelse erobret av opposisjonsfolk og forbundet fattet dessuten en rekke vedtak i samsvar med fagopposisjonens program.⁴⁸⁾ En liknende utvikling skjedde også i Jern- og Metallarbeiderforbundet. Viktigere enn dette var likevel «den nye retnings» overtakelse av DNAs ledelse på landsmøtet i 1918 der flere gamle opposisjonsfolk kom i sentrale posisjoner og partiet programfestet en teori og politikk som i stor utstrekning var preget av fagopposisjonens synsmåter.⁴⁹⁾ Denne seiren ble til sist stadfestet på LO-kongressen 1920 der fagopposisjonsfolk kom i flertall i sekretariatet og kongressen prinsipielt sluttet seg til en del av opposisjonens oppfatninger. Denne nye muligheten for fagopposisjonslederne til selv direkte å være med på å utforme arbeiderbevegelsens politikk, gjorde at behovet for en organisert opposisjon ikke kjentes så sterkt som før.

Ideologi

I dette avsnittet skal vi ta for oss fagopposisjonens ideologiske plattform. To forhold av betydning i den forbindelse må imidlertid først slås fast. For det første skjedde det en viss endring av fagopposisjonens tenkning over tid. For det andre fantes det, slik Ingar Holm har påvist, ulike meningsgrupper innen opposisjonen.⁵⁰⁾ Dette vil det føre for langt å gå inn på her, og trass i den fare for forenkling som dermed foreligger, skal vi her behandle ideologien som en enhetlig helhet.

I utgangspunktet kan det være grunn til å minne om den dobbeltheten som fantes i fagopposisjonens teoretiske grunnlag. Det inneholdt både en teori om hvordan gjennomføre et sosialistisk samfunnssystem og et program for fagbevegelsens politikk. Poenget er imidlertid den sammenheng fagopposisjonen regnet eksisterte mellom de to delene, idet en faglig politikk etter fagopposisjonens oppskrift ble sett som første forutsetning for å realisere den sosialistiske målsetningen.⁵¹⁾ Fagopposisjonen satte opp arbeiderklassens direkte aksjon istedenfor parlamentarismen som veien til sosialisme. Slik direkte aksjon tenkte man seg konkretisert i faglig kamp, som i dette perspektivet på samme tid ble sett som et middel til å bevisstgjøre og «trene» arbeiderne og som middelet til å omforme det økonomiske og dermed i neste omgang også det politiske systemet. Gangen i resonnementet og tankegangen bak skal vi ta nærmere for oss i det følgende. Dessuten skal vi i de ulike sammenhenger drøfte hvordan vi kan forklare at disse synsmåtene slo så sterkt gjennom i norsk arbeiderbevegelse.

Som vi har vært inne på gikk den sosialistiske arbeiderbevegelses strategi de første årene ut på å bevisstgjøre og organisere eller med ett ord mobilisere arbeiderklassen til kamp for et sosialistisk samfunnssystem. Hvordan de mobiliserte masser så i praksis skulle utvirke samfunnsomdannelsen enn si hvordan det nye samfunnet konkret skulle innrettes ble ikke presisert. — Med gjennombruddet for den oppfatningen at den parlamentariske virksomheten ikke bare var et middel til å oppnå reformer innenfor systemet, men også til å endre dette, skjedde imidlertid en utdypning eller klargjøring på dette punkt. Fortsatt ble mobilisering av massene sett som arbeiderbevegelsens viktigste aktuelle oppgave i et sosialistisk perspektiv, men nå altså med to viktige presiseringer. For det første ble mobiliseringen knyttet direkte til de parlamentariske valgene, og for det andre til folket eller folkeflertallet i stedet for som tidligere til arbeiderklassen. Og som nevnt hadde begge disse punktene sammenheng med definisjonen av veien til sosialisme som gradvis utvidelse av statens virksomhet via lovveien. (Spørsmålet om årsak/virkning er i denne forbindelse problematisk. Nærmeste svar kan kanskje antydes med stikkordene samtidighet og vekselvirkning.)

Det er på denne bakgrunn vi må se fagopposisjonens synsmåter. Også den så mobilisering av massene som arbeiderbevegelsens hovedoppgave i øyeblikket. Den var

imidlertid uenig i den foretatte sammenkobling av kampen for sosialisme og det borgerlig/liberalistiske parlamentariske system. I stedet for til valg ville den mobilisere massene til «direkte aksjon» på arbeidsplassene, til «revolusjonær masseaksjon» som det senere også kom til å hete, for derigjennom å erobre herredømme over produksjonen eller den økonomiske samfunnsmakten og som følge av dette, slik de så det, også den politiske makten. I samsvar med dette knyttet fagopposisjonen på samme måte som den sosialistiske arbeiderbevegelsen i dens første tid mobiliseringen av massene til arbeiderklassen, dvs. til de som etter deres oppfatning var mest direkte knyttet til produksjonen. Før vi går nærmere inn på hvordan dette var tenkt omsatt i praksis, skal vi imidlertid drøfte hvordan denne linjen kan forklares..

Problemstillingen inneholder to ledd. Hvorfor var fagopposisjonen så skeptisk til den parlamentariske strategien? Og hvordan kan vi forklare valget av det foretrukne handlingsalternativet, direkte aksjon? Tildels griper svarene på disse spørsmålene over i hverandre, men vi skal for enkelthets skyld likevel i noen grad søke å holde dem atskilt.

Skepsisen til det parlamentariske systemet som sosialistisk strategi er det nærliggende å søke forklaringen på i det forhold at innføringen av den alminnelige stemmeretten ikke hadde svart til arbeiderbevegelsens forventninger. For det første hadde oppslutningen om DNA vært mindre enn på forhånd antatt. For det andre hadde den eksisterende valgordningen, flertallsvalg i enmannskretser, gitt arbeiderbevegelsen færre mandater i stortinget enn de rent tallmessige resultater skulle tilsi. Ingar Holm påpeker i den forbindelse at stortingsvalget i 1915 vakte spesielt sterk reaksjon. DNA økte sin andel av stemmene med omlag 5 % (fra 26,5 til 32,1), men gikk likevel *tilbake* med fire mandater (fra 23 til 19). Det kunne således se ut til at mulighetene ikke var så overvettets store for en parlamentarisk vei til sosialisme innen en overskuelig framtid.⁵²⁾

Troen på direkte aksjon som et mulig alternativ i et sosialistisk perspektiv kan på sin side ha hatt sammenheng med fagbevegelsens sterke fremgang både når det gjaldt medlemstilslutning og dens voksende innflytelse i arbeidslivet. Forsåvidt kunne det nesten se ut til at arbeiderbevegelsen hadde oppnådd større praktiske resultater av sin virksomhet på dette feltet enn i stortinget, der DNA-representantene slik Berge Furre påpeker nok kunne holde flammende taler, men som

regel endte med å måtte stemme for Venstres forslag.⁵³⁾ I tillegg er det mulig at enkelte forhold i fagopposisjons-tilhengernes situasjon disponerte for tillit til direkte aksjon framfor parlamentarisk virksomhet som politisk strategi. Dette skal vi komme nærmere inn på under behandlingen av hvordan oppslutningen om fagopposisjonen kan forklares.

Disse norske forholdene gir likevel ikke tilstrekkelig forklaring på fagopposisjonens syn på henholdsvis parlamentarisk virksomhet og direkte aksjon. Disse synsmåtene var jo ikke noen norsk «oppfinnelse», og det er nødvendig å trekke inn også det forhold at de jo forelå som mer eller mindre etablerte oppfatninger i internasjonal sosialistisk arbeiderbevegelse i form av de syndikalistiske strømningene. — Kanskje skal vi heller ikke se bort fra at disse nyimporterte ideene til en viss grad kunne knytte an til en understrømning i norsk sosialistisk arbeiderbevegelse fra dens spedeste barndom, de anarkistiske tendensene fra 1880-90-årene.⁴⁵⁾ I neste omgang er det mulig at en bidragende forklaring på at ideene vant gjenklang må søkes i at den teoretiske sammenhengen de ble satt inn i var tuftet på tradisjonelt sosialistisk/marxistisk tankegods. Det gjaldt for det første fagopposisjonens definisjon av sosialisme og for det andre deres analyse av det eksisterende samfunnssystemet.

Det første punktet dreide seg om hvordan fagopposisjonen mente produksjonen måtte være innrettet for å kvalifisere til betegnelsen sosialistisk. Som vi har vært inne på tidligere var arbeiderbevegelsens sammenkobling av sosialistisk strategi og parlamentarisk system rundt århundreskiftet kombinert med ideen om sosialisme som stats- eller kommuneledet produksjon. Slik fagopposisjonen så det var offentlig drift en riktignok nødvendig, men slett ikke tilstrekkelig betingelse for at produksjonen skulle kunne benevnes sosialistisk. De hevdet at det i tillegg måtte være en form for direkte arbeiderkontroll. I 1915 kom det således inn i programmet deres at fagbevegelsen ikke bare måtte tilstrebe «forbedring av arbeidernes kaar indenfor rammen av kapitaliststaten, men at man kjemper for at sprænge denne og avskaffe den økonomiske utbytning ved producentenes direkte kontrol eller overtagelse av produktion og omsætning og derved gennemføre den socialistiske samfundsordning.»⁵⁵⁾ I fagopposisjonens «programskrift» året etter ble dette riktignok modifisert, men hovedtanken ble opprettholdt:

«Den rene socialdemokratiske ide, at al kapital

skal bli statseie (eller 'samfundseie') — og den rene syndikalistiske ide, at det er producentene som skal overta produktion og omsætning (dvs. overta produktions- og omsætningsmidler) er begge dogmatiske og for litet elastiske, særlig i en overgangstid. Er det praktisk at en kunstners staffeli og pensel tilhører ham selv, kan det paa den anden side være praktisk at visse kommunikasjonsmidler er statseie, at en bys lysverk er kommunalt eller at visse bedrifter eies av organiserte arbeidere eller forbrukere. Spørsmålet om kapitalens fremtidige organisation er et hensigtsmæssighetsspørsmål som maa løses ut fra hensyn baade til de enkeltes som til det heles vel. At det ikke er hensigtsmessig at la private eie og kontrollere de store, socialt anvendte produktionsmidler og utbytte sine medmennesker, derom er dog alle socialister enige.»⁵⁶⁾

En viss grad av direkte arbeiderkontroll ble imidlertid hevdet som absolutt nødvendig:

«...selv om ikke arbeiderne overtar produktion og omsætning saa skal dog det økonomiske liv ind under arbeidernes kontrol. Arbeidernes frigjørelse maa bli deres eget verk — ikke stortingets eller en anden institutions verk, og kontrollen, dvs. magten til at bestemme arbeidsvilkaarene, arbeidstidens længde, arbeidstempo, skal hvile i deres hender som er produktivt beskjæftiget.»⁵⁷⁾

I dette lå at selv om ikke de impliserte arbeidere i alle tilfelle skulle bestemme *hva* og/eller *hvor* det skulle produseres, måtte de alltid ha kontrollen med *hvordan*. Begrunnelsen for nødvendigheten av sin direkte arbeiderkontroll knyttet fagopposisjonen til tesen om et sosialistisk samfunn som et *klasseløst* samfunn. De hevdet at dette ikke kunne realiseres på annen måte enn nettopp ved slik arbeiderkontroll med produksjonen. Slik ble dette formulert i 15-manns-komiteens innstilling:

«Men denne sosialiseringsproce (dvs. den utvidelsen av det offentlige virkeområde som skjedde under verdenskrigen, J. B.) er ikke det samme som sosialisme, selv om den tenderer derimot. Sosialisme forutsætter nemlig ikke bare at produktions- og omsætningsmidlerne socialiseres, men tillike *klassekampens* ophævelse. Revisionister og reformister vil vel svare at naar det offentlige (stat og kommuner) har overtat ledel-

sen av produksjon og omsætning, saa bortfalder i samme øieblik klassemotsætningerne. Arbeiderne vil da staa som frie og likeberettigede med de andre. Men dette er en illusion, et bedrag. Klasseforskjellen vil aldri kunne bli ophævet ovenfra. Et arbeiderflertal i stat og kommuner kan bringe det langt med hensyn til sosialiseringarbeidet. Det kan ogsaa gjennomføre en række forbedringer for den arbeidende befolkning. Men den endelige opgave, klassekampens ophævelse, vil ikke disse institutioner magte. Dertil er de for sterkt bundet av sin fortid og saa at si i sit eget væsen. Klasseforskjellen i sine forskjellige avskygninger griper saa dypt ind i saa mange rotfæstede forhold at den bare kan ophæves ved arbeidernes paatryk nedenfra, ved deres egen direkte deltagelse eller aktion.»⁵⁸⁾

Det andre punktet hadde utgangspunkt i marxistisk teori om produksjonen som den grunnleggende faktor i samfunnsutviklingen (basis-overbygning-modellen). Ut fra det syn at økonomisk makt var en forutsetning for politisk makt, trakk fagopposisjonen den konklusjon at veien til politisk makt gikk gjennom erobring av den økonomiske makt.⁵⁹⁾ Mer konkret mente de på den ene side at den egentlige samfunnsmakten ikke lå i de parlamentariske organene og på den annen side at de parlamentariske organenes politikk i realiteten ble bestemt av de økonomiske makthaverne. I «programskriftet» ble dette formulert slik:

«Med den økonomiske magt følger den politiske, og de politiske institusjoner og garantier, blir vern for selve kapitalistklassens økonomiske magtstilling.»⁶⁰⁾

Martin Tranmæl tok opp samme tanke på LO-kongressen i 1917:

«Men staten er uttrykk for en liberalistisk oppfatning. Den er uttrykk for den herskende kapitalisme. (...) Selv under de nuværende forhold er ikke magten samlet i stortinget.»⁶¹⁾

Fagopposisjonen hevdet ut fra dette at den parlamentariske veien til sosialisme i beste fall var en omvei, i verste en blindvei, og at samfunnsmakten måtte erobres direkte der den hvilte, i den økonomiske sektoren. Før vi går nærmere inn på hvordan fagopposisjonen mer konkret tenkte seg denne erobringen kunne skje, skal vi imidlertid stanse noe lenger ved deres holdning til de parlamentariske organer.

Viktigst i den forbindelse er at fagopposisjonen ikke

bare skilte seg fra «den gamle retning» i avvisningen av de parlamentariske organer som mulig redskap til å utvirke sosialisme. De tok også avstand fra «den gamle retnings» oppfatning at et sosialistisk samfunn forfatningsmessig kunne baseres på det parlamentariske systemet. Særlig klar var opposisjonen riktignok ikke på dette punkt, men en del utsagn fra enkelte av lederne er for så vidt tydelige nok. Tranmæl ordla seg slik på LO-kongressen i 1917:

«Alle socialister av den mer moderne skole er kjender at vi maa bekjæmpe den kapitalistiske stat. Vi maa nok ha en centralorganisation paa sæt og vis, men ikke i de samme former som nu. Selv under de nuværende forhold er ikke magten samlet i stortinget. (...) Vi vil ikke ha stats-socialisme men en virkelig demokratisk socialistisk samfundsordning. Den er ikke forenlig med det repræsentative system.»⁶²⁾

Alfred M. Nilssen var inne på det samme:

«Staten og samfundet er ikke et og det samme. Der er andre samfundsformer end de vi ser idag. (...) Hvis systemet er feilaktig saa er det det samme hvem som styrer og i alle tilfælder trænger arbeiderne et kontrolorgan for produktionen.»⁶³⁾

I denne forbindelse kan det for øvrig være grunn til å understreke at såvel her som i andre sammenhenger brukte fagopposisjonen begrepet staten nærmest synonymt med det parlamentariske systemet eller stortinget. (Jfr. s. 27, 15-mannskomiteformuleringen «et arbeiderflertal i stat og kommuner»). Dette hadde de ellers felles med «den gamle retning», noe som fremgår klart av en formulering av DNAs mangeårige sekretær Magnus Nilssen: «Og statsmagten her i landet det er det norske folk uttrykt gjennom flertallet i stortinget.»⁶⁴⁾

Når det gjaldt spørsmålet om hva slags «andre samfundsformer» som kunne tenkes i stedet for det parlamentariske systemet, var fagopposisjonen heller ikke særlig klar. To eventuelle forfatningselementer ble imidlertid pekt på, arbeiderorganisasjoner og kommuner. Tranmæl sa det slik:

«Det kan være et hensiktsmessighetsspørsmål hvilke organer man vil utnytte. Staten kan nok utnyttes, men den er litet hensiktsmessig, jeg kan tænke mig at staten kunde være formidler for varer, men det er tungvindt, og jeg tror kommunerne vil bli nødt til at samarbeide indbyrdes. (...)

Vi maa naa frem til samfundssocialismen, en

fællesorganisme til fremme av kulturelle og økonomiske goder. Men fællesordningen maa baseres paa og føres tilbake til den producerende klasse.»⁶⁵⁾

Selv om fagopposisjonen avskrev det parlamentariske systemet både som middel til å omdanne samfunnet i sosialistisk retning og som grunnlag for oppbygging av et sosialistisk samfunn, trakk de likevel ikke den slutning som de rene syndikalister gjorde, at parlamentarisk virksomhet fra arbeiderbevegelsens side i seg selv var av det onde. De innså riktignok faren for at deltakelsen i det parlamentariske livet i for sterk grad skulle innfange arbeiderbevegelsens tillitsmenn i det borgerlige samfunnet,⁶⁶⁾ men de mente likevel at de parlamentariske institusjoner var for viktige, både som middel til å nå fram med det sosialistiske budskapet og som redskap til å oppnå delforbedringer av arbeiderklassens kår, til at de kunne forsømmes.

Etter at vi til nå har oppholdt oss ved fagopposisjonens holdning til det parlamentariske systemet, skal vi i det følgende ta for oss deres skisse av alternativet, samt hvilke implikasjoner dette hadde for hvordan de mente arbeiderbevegelsen generelt og fagorganisasjonen spesielt i øyeblikket burde innrette seg.

Det kan i utgangspunktet være grunn til å slå fast at like lite som «den gamle retning» hadde noen presise forestillinger om hvordan den parlamentariske veien til sosialisme i praksis skulle gås helt fram, like lite eksakte var fagopposisjonens anvisninger på hvordan direkte-aksjons-strategien skulle gjennomføres for å føre til målet. Og det gjaldt både for hvordan overgangen til et sosialistisk system skulle kunne skje og for hvordan et slikt system måtte innrettes.

I utgangspunktet kan det her være fruktbart å se på noen utsagn av henholdsvis Martin Tranmæl og Alfred Madsen.

«Det som vi begyndte med var at erobre medbestemmelsesret i arbeidsvilkaarene. Konsekvensen av det er at vi søker at erobre fuld bestemmelsesret. Men i det øieblik vi har den, er det vi som har magten i samfundet.»⁶⁷⁾

sa Martin Tranmæl på LO-kongressen i 1917. Resonnementet var øyensynlig at den innflytelse arbeiderne gjennom å organisere seg hadde skaffet seg i egne lønns- og arbeidsvilkår gradvis skulle kunne utvides til å gjelde produksjonen i sin helhet. I «programskriftet» hadde Alfred Madsen formulert samme tanke slik:

«Veien til erobring av den økonomiske magt gaar

gjennom økonomisk organisation. Naar denne er tilstrækkelig høit utviklet, vil arbeiderne kunne dominere det økonomiske liv. Arbeiderne vil kunne tvinge, ikke bare de enkelte kapitalister, men ogsaa staten, eller hvem der formelt eier kapitalen. (...) Hvis arbeiderne har en sterk økonomisk organisation, vil de i det hele baade direkte og indirekte kunne skaffe merværdien tilbake til det arbeidende folk, suksessivt avskaffe den økonomiske utbytning og gjennemføre den socialistiske samfundsordning.»⁶⁸)

Og i 15-mannskomiteens mindretallsinnstilling het det:

«Arbeiderne søker i kraft av sine organisationer at skaffe sig kontrollen paa arbeidspladsen og dermed herredømmet over bedrifterne. Ved en planmæssig og bevisst optræden kan arbeiderne efterhaanden gjøre bedrifternes administrative og tekniske ledere til sine interesserte medhjælpere istedet for at de nu er leietjenere for utbytterklassen.»⁶⁹)

Hovedsaken her er forestillingen om overgangen til sosialisme som en *gradvis* prosess, slik det kommer til uttrykk i ordene «suksessivt» og «efterhaanden».⁷⁰) Siden fagopposisjonen karakteriserte seg selv som revolusjonær, åpner dette for spørsmålet om deres revolusjonsbegrep. Tydeligvis var det ikke knyttet til planer eller forestillinger om *én* brå revolusjon. I den grad fagopposisjonen hadde noen forestilling om en konfrontasjon mellom arbeiderklassen og makthaverne som en endelig engangsforeteelse, var den knyttet til generalstreiksideen, men som vi skal komme nærmere inn på nedenfor regnet de ikke generalstreik som noen aktuell strategi — bortsett fra i ett perspektiv, i forbindelse med kamp mot militarismen.

Heller ikke hadde fagopposisjonens revolusjonsbegrep noen sammenheng med spørsmålet om *voldsanvendelse*. Dette kan iallfall «programskriftets» understreking av skillet mellom «voldsmidler» og «magtmidler» og dets avstandtaken fra bruk av voldsmidler under faglige kamper, tyde på.⁷¹)

Det positive innholdet i fagbevegelsens begrep «revolusjonær» ligger på sin side i parolen *direkte masseaksjon*. «Den gamle retning» siktet mot å gjennomføre en systemendring innenfor den eksisterende politiske ordningen og ønsket å beholde denne også i sitt nye presumptivt socialistiske samfunn. Fagopposisjonen derimot mente at en systemendring bare kunne gjennom-

føres med utenomparlamentariske midler i form av arbeiderklassens egenaktivitet organisert gjennom fagbevegelsen. (Hvorvidt dette «egentlig» kvalifiserer fagopposisjonen til betegnelsen revolusjonær, er et problem vi ikke skal ta opp her.⁷²)

Hvordan fagopposisjonen tenkte seg sin systemendring satt i verk i praksis fremgår ikke klart. Det later imidlertid til at de hadde en forestilling om at produksjonsmidlene kunne overtas av arbeiderklassen direkte — bedrift for bedrift — om enn det vel var forutsatt en viss grad av samtidighet i prosessen. Nærmere bestemt tenkte man seg øyensynlig at arbeiderne etter hvert skulle utvide sine krav angående lønns- og arbeidsforhold til å gjelde selve produksjonen, d.v.s. krav som pekte utover og til slutt resulterte i endring av det økonomiske systemet. (Noen nærmere konkretisering av hva slags krav og hvordan har jeg ikke sett.) I neste omgang, regnet de, ville følge behov for og gjennomføring av en politisk nyordning.

Til grunn for dette resonnementet lå en teori om *arbeidet* som grunnleggende faktor i produksjonen og dermed som det egentlige maktgrunnlag i samfunnet. Slik ble denne tanken formulert i «programskriftet»:

«Kapitalistene er herrer over det økonomiske liv og over staten, fordi de befaler over arbeidet. Men arbeidernes organisation kan selv befale over arbeidet fordi de kan kontrollere arbeidskraften og arbeidstempoet. (...)

Kapitalistklassen er jo samfundets herskende klasse, ikke fordi den eier kapitalen men fordi den befaler over arbeidet (over arbeidskraften);....»⁷³)

Tilsvarende het det at arbeiderne kjempet for å «erobre den økonomiske magt — dvs., erobre befalingen over arbeidet tilbake til sig igjen.»⁷⁴) Samme tanke uttrykte en sentral fagopposisjonsleder, Elias Volan, slik:

«Den eneste maate at ophæve utbytningen paa, er at arbeidernes faglige organisationer er saa sterke at de behersker alt det som heter arbeidskraft og gjør samfundet avhængig av arbeidernes vilje i de enkelte tilfælder.»⁷⁵)

Resonnementet var at arbeiderklassen gjennom sitt organiserte uttrykk fagbevegelsen hadde mulighet til å skaffe seg så å si monopol på arbeidskraft, og på dette grunnlag diktere sine betingelser overfor såvel den enkelte bedriften og den samlede kapitalistklassen som staten. Perspektivet var å skape en slags forhandlings-situasjon der motparten egentlig ingenting hadde å

stille opp mot fagbevegelsens krav, i og med deres avhengighet av den produktive klassens arbeid. I sin mest omfattende utforming ble teorien fremsatt i 15-mannskomiteens innstilling:

«Den klasseforskjel og det byraakrati som hersker i det nuværende samfund, vil i stor utstrækning følge med de bedrifter som overtages av det offentlige. Man vil fremdeles ha et samfund spaltet i klasser eller grupper med fare for magtmisbruk og undertrykkelse.

Hvis man vil forebygge en slik tilstand, *maa den faglige eller økonomiske organisation sikre sig den reelle magt.* Ved at organisationen faar kontrollen over arbeidskraften kan den gripe bestemmende ind ikke bare i arbeids-, men ogsaa i samfundsforholdene. *Staten blir i alle betydningsfulde økonomiske spørsmaal nødt til at ta hensyn til fagorganisationens vilje.* I det samme forhold kommer kommunerne. De blir nødt til at sætte sig i forbindelse med den lokale samorganisation naar det gjælder vitale interesser for arbeiderklassen.

Paa denne maate hæver denne sig op fra en undertrykt til en jevnbyrdig klasse med de øvrige befolkningslag, og al klasseforskjel og alt byraakrati vil *efter hvert* forsvinde.

Denne utvikling vil gjøre staten og kommunerne i noksaa stor utstrækning til administrative organisationsenheter. Forsaavidt betyr det en koncentration av produktionskræfterne. Men magten decentraliseres ved *fagorganisationens vakthold indflydelse.* Det er stor fare i at gi den centralistiske stat for stor magt. Det kan lede til nye misbruk. Men denne fare er avverget i det øieblik *den reelle magt er samlet i samorganisationerne. Den kapitalistiske stat er i det øieblik i realiteten opløst og har maattet stille sine institutioner i produktionens og omsætningens tjeneste.»⁷⁰⁾*

I tillegg til at den økonomiske makten var tenkt å skulle erobres gjennom aksjon direkte på arbeidsplassene i de faglige organers regi på grunnlag av deres «kontrol over arbeidskraften», ble fagorganisasjonen her ogsaa tiltenkt en sentral rolle under utformingen av det sosialistiske systemet. Den ble m.a.o. ikke bare sett som formidler av overgangen til sosialisme, men som selve det organisatoriske utgangspunkt for oppbyggingen av det nye samfunnet.

Det var bl.a. ut fra denne strategisk viktige rollen fagopposisjonen slik tildelte fagbevegelsen at de be-

traktet denne som «livsnerven» i arbeiderbevegelsen. Som en ytterligere begrunnelse hevdet de at fagbevegelsen var *klasseorganisasjonen* per se eller *det* organisatoriske uttrykket for arbeiderklassen, — dette da i motsetning til *Arbeiderpartiet* som ble hevdet å være mer sammensatt klassemessig sett og dermed med til dels motstridende interesser. «Programskriftet» formulerte dette slik:

«Et andet moment, som rent sociologisk gir den faglige organisation den første plads inden arbeiderbevægelsen er, at dens medlemmer staar økonomisk og socialt paa nogenlunde samme trin, fører den samme kamp for de samme krav mot de samme motstandere. Denne fagorganisationens ensartethet og medlemmenes fællesinteresser, forøger i høi grad organisationens effektivitet. Den politiske organisation er derimot mer uensartet sammensat; den tæller inden sine rækker foruten de egentlige lønsarbeidere ogsaa smaabrukere, haandverkere, handelsmænd, embedsmænd, ja endog kapitalister. Folk, hvis teoretiske, ideelle syn paa samfundsforholdene delvis falder sammen, men hvis interesser er helt forskjellige. Denne den politiske organisations uensartethet betyr i sig selv en svækkelse av organisationens kampevne — en svækkelse som ofte fører til en splittelse og som har til tendens at gjøre organisationen mindre effektiv jo flere medlemmer den faar. Hvad den vinder i kvantitet taper den i kvalitet, i principfasthet, i socialistisk begeistring og revolutionær kamplyst.»⁷⁷⁾

I forlengelsen av dette synet på fagbevegelsen som *klasseorganisasjonen* kombinert med visjonen om fagbevegelsen som innehaver av den økonomiske og dermed, slik de så det, den egentlige samfunnsmakten kan vi for øvrig muligens tolke inn en idé om arbeiderklassens eneherre-domme, under oppbyggingen av et sosialistisk samfunn. — Det kan kanskje også være grunn til å trekke en linje fra synspunktene her til noe av Edvard Bulls (d. e.) begrunnelse for å stryke «folkeflertalls»-formuleringen i DNA's program på landsmøtet i 1930.⁷⁸⁾

Med utgangspunkt i fagopposisjonens syn på fagbevegelsen som organisatorisk kjerne i overgangen til et sosialistisk samfunn, melder spørsmålet seg om hvordan de tenkte seg at fagorganisasjonen i praksis skulle få en slik funksjon. Det er i denne sammenheng kravene deres om at fagbevegelsen skulle endre organisasjonsform og taktikk kommer inn. Siden fagopposisjonen

forestilte seg en prosess på bred front i form av aksjoner på de enkelte arbeidsplasser, var deres første målsetting å gjøre arbeiderklassen i stand til å skape denne utviklingen, dvs. til å gjennomføre krav som pekte utover systemet. Dette sto da i motsetning til «den gamle retnings» målsetting å få et flertall av folket til gjennom valgene å gi *representanter* «fullmakt» til å foreta den ønskede systemendringen. Det var som middel til slik å bevisstgjøre klassen, til å mobilisere den på revolusjonært grunnlag etter deres oppskrift at fagopposisjonen krevde at fagbevegelsen skulle «forflere» sine kampmidler og innføre samorganisasjoner i stedet for forbund som organisasjonsenhet i Landsorganisasjonen.

Utgangspunktet her var en forestilling om «den revolutionære kraft som ulmer paa bunden hos en undertrykt klasse» og som det gjaldt å «gi et bevisst og intelligent uttrykk».⁷⁹) Å utløse denne revolusjonære kraften mente fagopposisjonen kunne skje gjennom å stimulere den enkelte arbeiders kamplyst, initiativ, handlekraft og ansvarsfølelse kombinert med å utvikle hans/hennes bevissthet om sosialismens og klassesolidaritetsens nødvendighet. Som middel så de kampen på arbeidsplassene og det indre organisasjonslivet i fagbevegelsen.

Som vi har vært inne på kan fagopposisjonens krav om å avskaffe tariffavtalene og ta i bruk nye midler i den faglige kampen langt på vei forklares ut fra den aktuelle faglig-økonomiske situasjonen, nærmere bestemt ut fra tariffavtalenes fastfrysing av lønningene gjennom en årrekke med prisstigning og arbeidskjøpernes svekkelse av streikevåpenet ved hjelp av streikebrytere og sympatilockouter. Også bevisstgjøringsaspektet stod imidlertid sentralt for fagopposisjonen i denne sammenheng. De hevdet at tariffavtalenes lange fredsperioder virket «sløvende» på arbeiderne, gjorde dem uvant med kamp og dermed lite handlingsdyktige i et revolusjonært perspektiv. Videre hevdet de at streiken i seg selv var en passiv kampform, mens det for å aktivisere arbeiderklassen trengtes aktive våpen, slike som krevde en spesiell innsats av hver enkelt. Det var bl. a. i dette bildet deres propaganda for sabotasje og obstruksjon kom inn.

Når det gjaldt fagbevegelsens organisasjonsform var hovedkravet at lokale samorganisasjoner måtte erstatte fagforbundene. I tillegg kom forslag om industrivis inndeling både lokalt og på landsbasis og en viss styrking av LO. Begrunnelsen for samorganisasjonssystemet faller i to deler, hver sammensatt av et positivt element (for det nye) og et negativt (*mot* det gamle). For det

første ble det hevdet at samorganisasjonene ville gi foreninger og medlemmer (grasrota eller grunnplanet etter 1970-årenes ordbruk) større innflytelse i organisasjonen. Dette ble sett som et gode i seg selv, men enda viktigere var de virkninger dette ble regnet å få i retning av å øke lokalenhetenes ansvar og dermed stimulere deres initiativ og aktivitet, noe som i neste omgang var tenkt å styrke organisasjonens kampevne som helhet i et revolusjonært perspektiv.⁸⁰) Slik ble dette formulert:

«Den revolutionære fagbevegelse tilsigter at omdanne samfunndsforholdene, den tilsigter ved sine planer om rekonstruksjon av organisasjonen at faa yderligere utviklet solidaritetsfølelsen og kampevnen, den appellerer til personligheten hos hver arbeider og kræver en mer hensynsløs kamp mot den frihets- og menneskefiendtlige kapitalisme. (...)

Det bør pointeres at den ændring av organisationsformene som oppositionen anbefaler egentlig bare er middel til at gjennomføre en ændring av organisationssystemet og føre magten, og dermed ogsaa ansvar og initiativ tilbake til de menige medlemmer. (...) At arbeiderne faar direkte kontrol over sin egen organisation er en forutsætning for at de kan anvende en mer aggressiv taktik og skaffe sig magten paa arbejdspladsen. (...)

— At decentralisere myndigheten, at overføre den til arbeiderne selv, det er at styrke deres vilje og øke organisationens magt. (...)

At gi avdelingene evne til at handle paa egen haand vil skjærpe medlemmenes initiativ, øke deres paagaahenhet og sætte dem istand til at smi mens jernet er varmt — og ikke mens de bindende overenskomster utløper eller naar ledelsen naadigst tillater.»⁸¹)

«Det som er det viktigste av det hele er at faa arbeiderne selv med ind i kampen. Men da maa de faa indflydelse og føle ansvar. Magten maa lægges slik at alle kan delta i avgjørelserne.»⁸²)

«Den føderalistiske organisation lægger ansvaret og kampen paa medlemmerne selv, og den tvinger den enkelte til at ta standpunkt i sakerne, og dermed ogsaa til at tænke. De skal lære og forstaa klassekampens aarsak og ville dens ophævelse. En mand som gaar med barnepike hele sit liv kan ikke klare sig alene.»⁸³)

Omvendt ble det hevdet at det eksisterende organi-

sasjonssystemet fratok medlemmene selvbestemmelsesretten og at dette lammet organisasjonens handlekraft ved å lamme initiativ nedenfra. Slik ble dette formulert:

«Ti enten avgjørelserne træffes av arbeidsgiverne eller av de faglige ledere — for de organiserte er dog begge dele ufrihet. Og som al ufrihet virker den sløvende paa medlemmenes ansvarsfølelse og forringer deres kampværdi. (...)

Om man centraliserer myndigheten hos sekretariatet eller repræsentantskap, det er det samme som at frata de enkelte medlemmer deres vilje og deres ansvar og gjøre dem til brikker som av de 'ansvarlige ledere' flyttes hit og dit i den økonomiske kamp.»⁸⁴)

«Men dette (arbeidernes sløvhet J.B.) henger til en viss grad sammen med hele den centralistiske organisationsform. Arbeiderne læres ikke op til at tænke og handle selv. Det gjør de enkeltstaaende foreninger og medlemmer ensidige og frugtbare. La man større ansvar paa hver enkelt og gav dem større handlefrihet, vilde der utvilsomt indtræde et merkbart omslag.»⁸⁵)

«Det centralistiske system er en fare: Byraakrati paa den ene side, disiplin (underkastelse) og uvidenhhet paa den anden.»⁸⁶)

Den andre måte fagopposisjonen begrunnet sitt krav om omlegging til samorganisasjoner på var ved å understreke deres karakter av *klasseorganisasjoner*.⁸⁷) Siden de samlet arbeidere av alle kategorier ble de hevdet å styrke klassebevisstheten og solidariteten blant arbeiderne. Omvendt het det at den eksisterende organisasjonsformen bygd på *fagforbund* snarere hemmet en slik utvikling. Den fremmet *fagsolidaritet* i stedet for *klasse*solidaritet og virket dermed til å skape motsetninger mellom arbeiderne. I neste omgang kunne slik splittelse føre til svekkelse utad, het det.

I denne tankegangen ligger for øvrig en vilje til enhetlighet og samordning av interesser som står i strid med understrekingen ellers av behovet for desentralisering av makten innen organisasjonen. Enda klarere kommer denne motsetningen fram i to andre punkter i fagopposisjonens program for organisering av arbeiderbevegelsen. Det første gjaldt kravet om å styrke Landsorganisasjonen, gjøre den til «det centrale, fællesnævneren» som det het i Trondhjems-resolusjonen. Dette kravet ble riktignok atskillig neddempet under de senere programutformingene, men det ble ikke helt forlatt.⁸⁸) —

Det andre punktet dreier seg om fagopposisjonens syn på arbeidsdelingen innen arbeiderbevegelsen. Som vi har sett mente fagopposisjonen ut fra sin oppfatning av hvordan dette måtte skje at fagbevegelsen på arbeidsplassene og ikke Arbeiderpartiet i stortinget skulle sørge for å realisere arbeiderbevegelsens sosialistiske mål. I tråd med dette mente de videre at fagorganisasjonen skulle være den ledende instans innen arbeiderbevegelsen og altså at partiet måtte underordne seg fagbevegelsen. Tranmæl sa det slik:

«Det naturlige er at partiet underordner sig den organisation som er den avgjørende, nemlig den faglige.»⁸⁹

Ikke bare var dette i strid med «den gamle retnings» tese om sideordning av arbeiderbevegelsens forskjellige grener, parti, fagbevegelse og kooperasjon. Det vitner om en vilje til enhetlighet som i noen grad må endre inntrykket, som synes å være fremherskende, av fagopposisjonen som en rent desentralistisk innstilt organisasjon. Og med tanke på den videre utvikling av norsk arbeiderbevegelse og den fremste opposisjonslederen Tranmæls dominerende stilling i den, er dette enhetlighetskravet kanskje en vel så viktig side å merke seg ved fagopposisjonen som den «revolusjonære» eller desentralistiske.

Et fremtredende trekk i denne utviklingen er jo nettopp den store graden av integrasjon mellom parti og fagbevegelse som for alvor utviklet seg fra slutten av 1920-årene.⁹⁰) Riktignok har den skjedd under partiets førerskap, mens fagopposisjonen jo fremhevet at fagbevegelsen skulle være ledende. Det er likevel et spørsmål om ikke det å se noen motsetning her er en for formalistisk eller overfladisk måte å betrakte forholdet på. Utgangspunkt for fagopposisjonens synspunkt her var jo partiet qua *parlamentarisk* institusjon. Symptomatisk i så måte var at den avtroppende partiledelsen i 1918 gjennom en årrekke selv hadde sittet på stortinget, hadde sett stortingsarbeidet som arbeiderbevegelsens viktigste arbeidsfelt og hadde hatt velgere og parlament som sitt primære sosiale og politiske grunnlag.⁹¹) Fra og med maktskiftet i 1918 bestod imidlertid partiledelsen av folk som ikke tilhørte stortingsgruppen og heller ikke så det som noe mål å komme inn i den.⁹²) Såvel ut fra sin bakgrunn som fra sin definisjon av seg selv kan de sies å ha hatt sitt sosiale og politiske grunnlag i arbeiderklassen og *dens* organisasjoner. Samtidig definerte de partiets formål i et sosialistisk perspektiv annerledes enn «den gamle retnings»-ledelsen

— i stedet for parlamentarisk virksomhet, organisering av og dyktiggjøring av arbeiderklassen til «revolusjonær masseaksjon».⁹³) Men dermed kan man si at partiet tildels endret karakter og i det nye partistyret, heller enn en motsetning snarere se et første skritt i retning av oppfyllelse av fagopposisjonens program for en enhetlig ledelse av arbeiderbevegelsens faglige og parlamentariske virksomhet og da nettopp med vekt på den faglige og dermed, slik de så det, på den revolusjonære.⁹⁴) (At likevel nettopp den parlamentariske virksomheten langt senere, da det revolusjonære perspektivet var en saga blott, ble overordnet og fagbevegelsens politikk søkt tilpasset *den*, får vel kalles en skjebnens ironi. På den annen side ble da også den parlamentariske virksomheten, dvs. partiets stortingsgruppe, i en ny forstand underordnet det utenomparlamentariske og tildels fagorganisasjonspregede partistyret.⁹⁵)

Til slutt i dette avsnittet skal vi ta opp fagopposisjonens stilling til generalstreikspørsmålet. Det spilte en sentral rolle i internasjonal syndikalisme, og som Rognes påviser gjorde det seg en tid sterkt gjeldende i det sosialdemokratiske ungdomsforbundet.⁹⁶) — Da den faglige samorganisasjonen ble stiftet i Trondhjem i 1911, fikk den bl. a. til formål å agitere for den «ekspropriative generalstreik». (Tranmæl forsøkte forgjeves å få utelatt uttrykket «ekspropriativ».) Hverken i Trondhjemsresolusjonen eller i fagopposisjonens program ble imidlertid generalstreikspørsmålet berørt.⁹⁷) Derimot ble det drøftet i fagopposisjonens «programskrift» av 1916, men da i et forholdsvis snevert perspektiv. Generalstreik ble her framstilt nærmest som et våpen på linje med andre, til å anvende for å oppnå bestemte mål innen rammen av det eksisterende samfunnssystemet. Det kunne f. eks. brukes, het det, for å hindre krig, for å få gjennomført «en til produktivitetsforholdene svarende normalarbeidsdag», for å få avskaffet toll på matvarer, for å få etablert en «effektiv arbeiderbeskyttelse» osv.⁹⁸) Om generalstreik som mulig revolusjonsmiddel het det:

«En 'social generalstreik' for at styrte kapitalismen er naturligvis en eventualitet som vi under de nuværende kritiske tilstande kan tænke os muligheten av; dog er det meget vanskelig at faa massen av arbeidere interessert i dette udmerkede, men noget ubestemte formaal»⁹⁹)

M.a.o. ble ikke generalstreik som revolusjonsmiddel avskrevet, men tiltroen til det var ikke særlig stor. For øvrig kan det være grunn til å merke seg at skepsisen

var knyttet til forhold innen arbeiderklassen selv og ikke til samfunnsmessige forhold eller den norske samfunnsformasjon.¹⁰⁰⁾

Noe større forhåpninger med hensyn til en «social generalstreik» ga fagopposisjonen uttrykk for i 15-mannskomiteens mindretallsinnstilling:

«De faglige generalkampe og sympatistreiker vil ogsaa gjøre det lettere at organisere generalstreiker, rettet mot det kapitalistiske samfund. Her i landet har vi nu en mæglings- og voldgiftslov og et militærvæsen som det kan bli nødvendig at streike væk. Andre spørsmaal kan dukke op som gjør generalstreiker nødvendige og berettigede. Den dag er heller neppe fjern, da arbeiderne føler sig sterke nok til at ta et generaloppgjør med de magthavende i form av en social generalstreik.»¹⁰¹⁾

Riktignok ble hovedvekten her fortsatt lagt på begrensede generalstreiker med bestemte mål, men troen på «generaloppgjøret» som en mulighet innen en overskuelig framtid synes å ha økt betraktelig i forhold til i «programskriftet».¹⁰²⁾ Enda tydeligere er dette i et innlegg av Tranmæl på LO-kongressen i 1917, da i tilknytning til militærstreiksspørsmålet:

«De vernepligtige skal bli staaende i sit arbeide istedenfor at reise til moen. Generalstreiken skal være underlaget. Det skal være en faglig aktion mot den herskende klasse. Vi skal desorganisere militærvæsenet. Det vil bli en kamp om militarismen og om samfundsmagten. Det er en kamp som nu maa komme. Vi maa erklære det gamle samfund krig. Det er arbeiderklassens eneste haap. Militærstreiken vil bli indledningen til det slutoppgjør som vi maa ha, til den sociale revolution.»¹⁰³⁾

Denne sammenkoplingen av generalstreik og kamp mot militarismen med ideen om en engangskamp om den politiske makten eller «samfundsmagten» var for så vidt tradisjonell i den sosialistiske arbeiderbevegelsens debatt, selv om den hadde fått noe av et grunnskudd i forbindelse med krigsutbruddet i 1914. I fagopposisjonens tenkning hadde den likevel ikke hatt noen sentral plass. At opposisjonen valgte å trekke den fram i 1917 må sannsynligvis forklares med samfunnsutviklingen dette året, d.v.s. med den sociale «uroen» i Norge, såvel som i andre land i sammenheng med dyrtiden, krigsutviklingen og, muligens, den russiske revolusjonen (dette var vel å merke før oktoberrevolusjonen). Ut fra de øyensynlig vidt utbredte opprørske strømningene i arbeiderklassen som hadde kommet til uttrykk dette

året, kunne utsiktene til et revolusjonært framstøt fra arbeiderklassens side fortone seg gode og generalstreiken meldte seg dermed tydeligvis som en ny mulighet for fagopposisjonen til å realisere sin revolusjonære målsetting.

I forlengelsen av generalstreiksspørsmålet kan det som konklusjon på gjennomgåelsen av fagopposisjonens ideologi være grunn til å drøfte dennes forhold til syndikalismen.^{103a)} Som kjent blir fagopposisjonen gjerne karakterisert som halvsyndikalistisk. Denne betegnelsen later altså til å være nokså treffende ut fra synet på generalstreik. Den var jo for syndikalistene *det* sentrale element i den sosialistiske strategien mens den for fagopposisjonen i utgangspunktet bare ble regnet som ett middel i den ordinære faglige kampen og *sent* kom inn som en *mulig* vei til sosialistisk endring av samfunnssystemet. — Det andre punktet der fagopposisjonen skilte seg fra syndikalistenes teori gjaldt fagbevegelsens organisasjonsform. Viktigste fellestrekk var nok ønsket om å oppheve de organisatoriske fagskillene. Mens syndikalistisk teori tilsa et så desentralisert organisasjonssystem som overhodet mulig og med lokale samorganisasjoner som eneste organisasjonsenhet, gikk fagopposisjonen inn for en forholdsvis sterkere sentralledelse (om enn ikke på langt nær slik den hadde utviklet seg under «den gamle retning», men som vi har sett med også det parlamentariske organ lagt inn under denne ledelsen) og samtidig for en organisasjonsstruktur som i tillegg til samorganisasjonene også omfattet en industriell inndeling. — For det tredje hadde fagopposisjonen en noe annen holdning til de faglige kampmidler enn syndikalistene. Mens de sistnevnte framhevet sabotasjen som viktigst og nesten som et mål i seg selv, var fagopposisjonen her noe mer tilbakeholden. De gikk riktignok klart inn for å ta i bruk sabotasje, men regnet fortsatt streiken som arbeiderklassens viktigste våpen. Den viktigste skillelinjen mellom fagopposisjonen og syndikalistene gikk likevel på spørsmålet om arbeiderbevegelsens deltakelse i parlamentarisk virksomhet. Syndikalistene avviste dette fullstendig. De fryktet at de impliserte arbeiderledere dermed ville bli for integrert i det bestående samfunnssystem, bli «korrumpert» som de sa, og at selve deltakelsen ville skape «illusjoner» i arbeiderklassen med hensyn til hva som kunne oppnås ad den vei. Fagopposisjonens ledere delte nok langt på vei denne frykten, men de trakk likevel ikke den syndikalistiske konklusjon ikke-deltakelse. I stedet så de det par-

lamentariske arbeidet og de mulighetene det ga sosialistene både til å få arbeiderklassen i tale og til å utvirke delforbedringer av dens levekår, som et av midlene til å mobilisere klassen for sosialisme.

I tråd med forskjellen mellom fagopposisjonen og syndikalistene i synet på parlamentarisk arbeid, kan vi også se deres ulike vurdering av fagbevegelsens politiske betydning. Begge grupperinger betraktet fagorganisasjonen som *det* sentrale organ for å utvirke overgangen til sosialisme. Imidlertid hadde de et noe divergerende syn når det gjaldt hvordan et sosialistisk samfunnssystem skulle organiseres. Syndikalistene så fagorganisasjonen som eneste legitime instans også i denne sammenheng, mens fagopposisjonsfolkene var åpne for andre organisasjonsmuligheter i tillegg. Som vi har sett tidligere kunne de tenke seg at såvel kommuner som nasjonalforsamling/stat skulle kunne komme inn når det gjaldt organiseringen av en sosialistisk produksjonsmåte. Dette kom f. eks. til uttrykk på fagopposisjonens landskonferanse i 1915. Der kom Kristiania-gruppen, som stod for en langt mer rendyrket syndikalistisk linje enn fagopposisjonen for øvrig, med et forslag som innebar å definere sosialisme som «producenternes direkte overtagelse av produktion og omsætning». Forslaget møtte motbør fra folk som Tranmæl, Halvard Olsen og Edv. Mørk.^{103b}) Resultatet ble et kompromiss der det het «producenternes direkte *kontrol eller overtagelse*», en formulering som åpnet for andre former for arbeiderklassens herredømme enn bare gjennom fagforeningene.

Forskjellen mellom det fagopposisjonen stod for og den rene syndikalsmen ble klart erkjent av de interesserte i samtiden, noe jo også Kristianiagruppens opposisjon mot Trondhjems-ledelsen var et uttrykk for. På det organisatoriske plan ga dette seg utslag i dannelsen av rene syndikalistforeninger i tilslutning til den svenske syndikalistorganisasjonen SAC (Svenska Arbetares Centralorganisation). I noen grad samarbeidet fagopposisjonen også med denne, men det var en avgjørende forskjell mellom dem i det at fagopposisjonen jo stod i og opererte innenfor den etablerte fagbevegelsen mens SAC var dannet utenfor og stod som konkurrent til den svenske landsorganisasjonen. I løpet av 1916 økte motsetningene mellom de norske syndikalistforeningene og fagopposisjonen, først og fremst på spørsmålet om forholdet til LO, og det endte med opprettelsen av en egen landsomfattende syndikalistorganisasjon også i Norge (NSF eller Norsk Syndikalistisk

Federasjon). — Også innen fagopposisjonens egne rek-ker stod det strid om forholdet til den etablerte fag-bevegelse. Det kom forslag om utmelding av LO både internt i fagopposisjonen og fra fagopposisjonsfolk på Jern- og Metalls og Arbeidsmandsforbundets landsmøter, og selv om de ble nedstemt, fikk de slett ikke så rent liten tilslutning. Tranmæl og de andre trønder-lederne av fagopposisjonen gikk imidlertid helt klart inn for den «indre» linjen, og tilsvarende avviste de forslag om å tilråde fagforeningene å melde seg ut av DNA, noe som også var et torn i øye på de rene syndikalister og selvsagt hadde sammenheng med deres ulike syn på arbeiderbevegelsens deltakelse i parlamentarisk virk-somhet.

I tråd med dette kan det være grunn til å trekke fram Edv. Bulls understreking av nettopp denne indre linjens betydning.

«Med fuld bevissthet har det ogsaa helt siden 1911 —12 fra den radikale fløis side været arbeidet paa aa radikaliserer bevægelsen indenfra og ikke la sig drive til nogen splittelse; derved kunde man ikke bare ha haab om i sin tid aa erobre hele parti- og organisationsapparatet, men hvad der var endnu langt væsentligere, man risikerte ikke aa tape forbindelse med masserne.»^{103c)}

Dette var altså i strid både med syndikalistisk teori og med taktikken til de fleste «revolusjonære» grupper- ingene i andre land og bl.a. i Sverige. For å forklare denne forskjellen viste Bull først og fremst til arbeider- bevegelsens holdning til det liberale borgerskaps polit- iske organisasjoner. F. eks. i Sverige samarbeidet sosial- demokratene med liberalerne, mens det i Norge i langt sterkere grad bestod et motsetningsforhold mellom dem. Dette viser Bull hadde sammenheng med ulike almen- historiske utviklingslinjer i de to land, spesielt med den tidligere avgjørelsen av forfatningstriden og inn- føringen av alminnelig stemmerett i Norge. Poenget for oss i denne forbindelse er at den etablerte arbeider- bevegelsen ikke framstod som så kompromittert for de norske «revolusjonære» som arbeiderorganisasjonene ellers for «sine» opposisjonelle. I neste omgang innebar dette at da den revolusjonære stemningsbølgen etter den russiske revolusjonen også viste seg i den norske arbei- derklassen, befant de revolusjonære seg her stort sett *innenfor* de organisasjoner som utgjorde arbeiderklas- sens viktigste politiske uttrykk og var nettopp i kraft av dette i stand til å fange opp og kanalisere inn i politisk handling disse strømningene.

Oppslutning

Som nevnt foreligger det dessverre ingen undersøkelser av fagopposisjonens sosiale sammensetning.¹⁰⁴) Vi skal i det følgende likevel ta opp spørsmålet om hvilke arbeidergrupper som støttet opposisjonen. Med den opplagte begrensningen med hensyn til teoriens gyldighet som ligger i det skjønsmessige og tildels spekulative i medlemskartleggingen, skal vi dessuten drøfte hvordan oppslutningen om fagopposisjonen kan forklares. Endelig skal vi komme noe inn på utviklingen 1917—18 som førte til at «den nye retning», der fagopposisjonen jo var en del, fikk flertall på DNAs landsmøte 1918 og overtok ledelsen av partiet.

Grunnlag for oppslutningsoversikten er fagopposisjonens medlemsfortegnelser i beretningene kombinert med fagopposisjonens styrke på LO-kongressen 1917 slik den kom til uttrykk i hovedvotingen om 15-mannskomiteens innstilling der fagopposisjonen mønstret 71 stemmer mot flertallets 208.¹⁰⁵) Når det gjelder medlemslistene, bør det understrekes at de er beheftet med en rekke svakheter. For det første er ikke oppgitt antall medlemmer i hver forening eller opposisjonsgruppe. For det andre er det som vi har vært inne på ikke alltid klart hva slags forening som skjuler seg bak navnet, og slett ikke hva slags produksjon arbeiderne i en forening er sysselsatt med. I de tilfelle der lokale samorganisasjoner med flere forskjellige tilsluttede foreninger står som medlemsenhet er disse problemene selvsagt enda større. Endelig sier medlemsfortegnelsene lite eller ingenting om hvilken forholdsvis styrke fagopposisjonen hadde i de enkelte lokalmiljøer.

Det siste får vi en antydning om i LO-kongressprotokollen, men heller ikke her mer enn en antydning, siden *den* er beheftet med andre skjevheter. En gjelder representasjonsreglene for kongressen som medførte at de store forbundene var underrepresentert i forhold til de små, mens det nettopp var i de store forbundene fagopposisjonen hadde sin styrke. Videre vet vi ingenting om hvorvidt eller i hvilken grad det bak en kongressrepresentant for den ene retning skjulte seg et lokalt mindretall for det motsatte syn.

Med disse forbehold skal vi begynne med å slå fast at fagopposisjonen geografisk sett hadde sitt absolutte tyngdepunkt i Trøndelag. Det gjaldt såvel i utgangspunktet, som senere. Med unntak av en typograf og en representant for matros- og fyrbøterforbundet¹⁰⁶) stemte hele Trondhjemsdelegasjonen, inklusive Ranheimdelegatene, med mindretallet på LO-kongressen, i alt 14 mann. Av trønderne for øvrig var 5 i mindretallet og

1 i flertallet. Opposisjonen stod også forholdsvis sterkt i Nord-Norge. Nordland ble trukket fram spesielt ved siden av Trøndelag i 1913-beretningen¹⁰⁷⁾ og i medlemsfortegnelsene figurerer navn på store arbeidsplasser som Glomfjord, Kirkenes, Mo i Rana, Narvik, Sulitjelma og Tromsø. På LO-kongressen var 6 Nord-Norge-representanter i mindretallet, mens 8 var i flertallet.¹⁰⁸⁾ Når det gjelder Vestlandsbyene, later oppslutningen til å ha vært forholdsvis bra i Kristiansund N, ikke så verst i Ålesund og minimal i Molde. På LO-kongressen var en Kristiansund- og en Ålesund-representant i mindretallet og en Ålesund- og en Molde-representant i flertallet. I medlemslistene finner vi av disse bare Kristiansund representert, til gjengjeld med en samorganisasjon bestående av 9 foreninger. I Bergen fikk fagopposisjonen øyensynlig aldri noen sterk stilling, ei heller i Hauge-sund, mens den derimot stod ganske sterkt i Stavanger. På LO-kongressen stemte samtlige 17 Bergen-representanter med flertallet. Haugesunds to delegater fordelte seg med en i hver leir, mens det av Stavanger-representantene var 5 i mindretallet og 4 i flertallet. I medlemslistene figurerer Bergen og Stavanger med hver sin fagopposisjonsgruppe, mens Haugesund ikke er representert. I Sørlandsbyene later fagopposisjonen til å nærmest glimre med sitt fravær. På LO-kongressen var samtlige 7 representanter, fra henholdsvis Kristiansand S, Fevik og Eydehavn, i flertallet. I fagopposisjonens medlemsfortegnelse var Sørlandet for øvrig representert av arbeiderforeningene ved Evje nikkerverk og Knaben gruver, samt fra 1918 av Kristiansands fagopposisjonsgruppe. Når det så gjelder Østlandsbyene fikk fagopposisjonen dårlig innpass i Kristiania, hvorfra det i medlemslistene kun opereres med en opposisjonsgruppe. På LO-kongressen var det 100 Kristiania-representanter (inklusive 11 sekretariatmedlemmer) i flertallet, dvs. nær inn på halvparten av flertallet i sin helhet og bare 8 i mindretallet. Samme tendens, om ikke fullt så markert gjorde seg gjeldende i Østfoldbyene med 15 flertallsrepresentanter mot 2 i mindretallet, begge fra Fredrikstad, som da også var den eneste herfra som figurerte i fagopposisjonens medlemsfortegnelse, med en opposisjonsgruppe. Noe annerledes forholdt det seg i Vestfoldbyene. Herfra stilte to fra Larvik og en fra Holmestrand i mindretallet og 5 fra henholdsvis Tønsberg, Sandefjord, Larvik og Fredriksvern (Stavern) i flertallet. I fagopposisjonens medlemslister var herfra bare oppført en arbeidsmandsforening fra Tønsberg. Når det så endelig gjelder de øvrige Østlandsbyene var oppslut-

ningen om fagopposisjonen noe varierende. I mindretallet på LO-kongressen var det 4 representanter fra Skien og 4 fra Rjukan, samt 3 fra henholdsvis Notodden, Bratsberg(byene) og Hamar, tilsammen 11. I flertallet var det 5 fra Drammen, 3 fra Hamar og 4 fra henholdsvis Skien, Porsgrunn, Notodden og Kongsberg. I fagopposisjonens medlemsliste figurerte de samme byene slik: Rjukan faglige samorganisasjon, Skiens arbeidsmandsforening, Skiens jernbanearbeiderforening og Notoddens faglige samorganisasjon.

Fagopposisjonens øvrige medlemsmasse faller hovedsakelig i en av tre kategorier. Den kan stort sett lokaliseres enten til gruvesamfunn, ikke-permanente anleggssteder eller til nye industristeder. Til første kategori hørte bl. a. Aalen, Foldal, Hosanger, Kirkenes, Kjøli, Knaben, Sandnes, Røstvangen og Sulitjelma. I den andre kategorien kan f. eks. nevnes Fokstuen, Hovin, Indset, Verma, Hjuksebø, Rauma, Snehætten, Tinoset, Balangen, Tunhøvd og Herlandsfos. I siste kategori kan nevnes Älvik, Odda, Sauda, Rjukan, Notodden, Kopperåen (Meraker) og Evje. Fagopposisjonen fikk aldri fotfeste i de eldre industristedene på Østlandet. F. eks. hadde steder som Mjøndalen, Nittedal, Strømmen, Hønefoss, Vestfossen, Skotfoss og Modum alle representanter i flertallet på LO-kongressen og ingen av dem figurerte heller i fagopposisjonens medlemslister. Som trolig eneste unntak når det gjelder denne typen steder kan nevnes Lillestrøm med en fagopposisjonsgruppe.

I tillegg til denne geografiske oversikten over fagopposisjonens omfang, kan det også være grunn til å si noe om medlemsmassens yrkesmessige karakter. For det første kan vi på grunnlag av de tilsluttede foreningers navn slå fast at storparten av medlemmene var ufaglærte. For det andre var de fleste av disse enten gruvearbeidere, anleggsarbeidere eller fabrikkarbeidere. Den siste gruppen var øyensynlig den minste, selv om dens forholdsvis størrelse antakelig har økt etter hvert. For det tredje var dessuten endel fagarbeiderforeninger tilsluttet fagopposisjonen. Utenom Trondheim dreide det seg først og fremst om jernarbeidere, formere og trearbeidere.

Ovennevnte grovinndeling bygger på skjønnsmessig gjennomgåelse av fagopposisjonens medlemslister. Hvis vi så tar for oss mindretallet på LO-kongressen 1917, får vi følgende forbundsfordeling av representantene, hvilket igjen sier noe om hva slags yrkesgruppe eller produksjonsart de representerer: 30 fra Arbeidsmandsforbundet (24 utenom Trondhjem), 2 fra bokbinderfor-

bundet (1 utenom Trondhjem), 2 fra Havne- og Transportarbeiderforbundet (1 utenom Trondhjem), 17 fra Jern- og Metalarbeiderforbundet (14 utenom Trondhjem), 3 fra Malerforbundet (2 utenom Trondhjem), 1 fra Murerforbundet (ikke fra Trondhjem), 3 fra Papirindustriarbeiderforbundet (2 utenom Trondhjem), 3 fra Sag-, tomt- og høvleriarbeiderforbundet (2 utenom Trondhjem), 1 fra Skind- og lærindustriarbeiderforbundet, Guldsmedarbeiderforbundet, Kjøtindustriarbeiderforbundet (ikke fra Trondhjem), 2 fra Skredderforbundet (1 utenom Trondhjem) og 5 fra Trærarbeiderforbundet (4 utenom Trondhjem). Følgende forbund hadde ingen representanter i mindretallet: Baker- og konditorforbundet, Barber- og frisørsvendenes forbund, Norsk Centralforening for Boktrykkere, Formerforbundet, Gullsmedarbeiderforbundet, Kjøtindustriarbeiderforbundet, Litografisk forbund, Møbelindustriarbeiderforbundet, Sadelmaker- og tapetserforbundet, Skotøiarbeiderforbundet, Sporveisforbundet, Stenhuggerforbundet, Tobakarbeiderforbundet og Tricotagearbeiderskenes forbund.

Om vi så går over til å forsøke å forklare hvorfor nettopp de arbeidergrupper vi har redegjort for¹⁰⁹ og ikke andre sluttet opp om fagopposisjonen, må vi på den ene siden forsøke å finne fellestrekk ved de ulike gruppene innen fagopposisjonen og på den annen påvise hva som skilte dem fra gruppene utenfor. I den forbindelse kan det være grunn til å ta utgangspunkt i Galensons understreking av at den «radikale» delen av arbeiderbevegelsen hadde sitt sosiale grunnlag, eller om man vil sin klassemessige basis, i ufaglærte arbeidere i motsetning til den etablerte håndverker-forankring.¹¹⁰ Dette preget var jo påtagelig for fagopposisjonens del, men for det første *var* det også faglærte arbeidergrupper med og for det andre, i denne sammenheng kanskje viktigst, fantes det store grupper ufaglærte utenfor fagopposisjonens rekke. Det gjaldt f. eks. kommunale kroppsarbeider, særlig veiarbeidernes jobb var jo nærliggende å sammenlikne med anleggsarbeidernes, og det gjaldt fabrikkarbeidere i en lang rekke produksjonsgrener. Dette betyr at den implisitte hypotesen hos Galenson at den subjektive eller personlige egenskapen «ufaglærthet» i seg selv skulle disponere for «radikalisme» ikke later til å holde stikk.

Dette skule likevel ikke forhindre at vi tillegger forholdet «ufaglærthet», vesentlig betydning for å forklare oppslutningen om fagopposisjonen. Det er imidlertid nødvendig å påvise hva slags grupper ufaglærte det

dreide seg om og hvorfor nettopp disse til forskjell fra andre sluttet seg til fagopposisjonen, eller med andre ord vise *hvordan* «ufaglærthet» kan ha sammenheng med fagopposisjonstilslutning. (En slik formildende instans, som så å si overskrider sammenfall- eller endog samvariasjonspåvirkning og etablerer et årsaksforhold, synes jeg nok vi savner noe i «radikalisering»-debatten hittil.) I den delen av Bulls d.e. teori som omhandler «radikaliseringen» av arbeiderklassen framstår normløsheten p.g.a. oppbrudd fra opprinnelig miljø i utgangspunktet som en slik formidler mellom person og holdning eller mellom klasse og politikk.¹¹¹) Bull kommer imidlertid ikke lenger med dette enn til at normløshet disponerer for en ytterliggående politikk eller for ekstremisme. Dette synes utilfredsstillende ikke bare fordi det så vanskelig lar seg verifisere/falsifisere, men også fordi teorien ikke griper det spesielle ved problemet. Dvs. det ligger for så vidt implisitt hos Bull at det rent hypotetisk kunne tenkes at en hvilken som helst annen form for radikalisme, eventuelt høyreradikalisme, skulle kunne vært like aktuell for disse arbeidergruppene. For å komme videre må vi, så vidt jeg kan se, påvise hvorfor nettopp disse gruppene sluttet seg til nettopp denne politikken.

Vi har tidligere vært inne på at noe av bakgrunnen for fagopposisjonens krav om at fagbevegelsen måtte «forflere» sine kampmidler var arbeidskjøpernes streikebryterpolitikk. Den var imidlertid nå bare anvendelig overfor ufaglærte arbeidere. Innen de tradisjonelle håndverksfagene eller blant fagarbeiderne var forholdene som regel såpass oversiktlige, organisasjonsprosenten nå så høy og det skandinaviske faglige samarbeidet så nært at arbeidskjøperne hadde minimal mulighet til å skaffe streikebrytere. I tillegg hadde fagarbeiderne skaffet seg en viss kontroll med inntaket av lærlinger i sine respektive fag.¹¹²) Tilsammen hadde dette i oppgangstider redusert til et minimum konkurransen om arbeidsplassene blant fagarbeiderne og ført til at de stod i en tilnærmet monopolsituasjon i forhandlinger med arbeidskjøperne. — Endelig er det i denne sammenheng også grunn til å påpeke at fagbevegelsens etablerte ledere stort sett var forankret nettopp i håndverksfagene og -tradisjonene og utformet sin politikk først og fremst ut fra disse fagenes problemstillinger.¹¹³)

Situasjonen var imidlertid annerledes for de ufaglærte. Riktignok førte det økonomiske oppsvinget etter 1905 først og fremst til økning av antallet arbeidsplasser

nettopp for dem, men ut fra selve størrelsen på den interesserte arbeidermassen og den derav følgende konkurransen om arbeidsplassene, hadde de få muligheter til å få kontroll med tilgangen på potensielle streikebrytere. I praksis var imidlertid ikke alle ufaglærte i samme situasjon. Her skal vi ta opp tråden fra den andre dimensjonen vi var inne på under kartleggingen av tilslutningen til fagopposisjonen, den geografiske. I de gamle eller tidlig etablerte industrimiljøene hadde organisasjonsprosenten også blant de ufaglærte nå kommet så høyt at lokal streikebryterverving ikke var mulig i særlig stor utstrekning. Innvandringen hit av arbeidsfolk fra landsbygda var på sin side som regel ikke større i forhold til lokalbefolkningen enn at innvandrerne forholdsvis raskt ble absorbert i det etablerte arbeidermiljøet og innpodet arbeiderklassens solidaritetsbud nr. én, du skal ikke være streikebryter.

Annerledes var situasjonen på anleggene. Der var arbeidsstyrken stort sett rekruttert direkte fra landsbygda og dermed ukjent med den etablerte arbeiderbevegelsen og dens form for faglig kamp. Dette forholdet endret seg riktignok over tid, dvs. ettersom arbeiderbevegelsens agitasjon og organiseringsarbeid blant anleggsarbeiderne kom i gang og nye anlegg rekrutterte arbeidsfolk fra allerede avsluttede med erfaring ikke bare i anleggsarbeid, men også i organiseringsvirksomhet og lønnskamp. Hovedsaken i denne forbindelsen er imidlertid at *vilkårene* for organiseringsarbeidet på anleggsstedene var helt andre enn i de gamle industristedene.¹⁴⁴) Der hadde grunnlaget vært en iallfall forholdsvis stabil befolkning og organiseringen hadde vært en noenlunde jevn prosess, der målet å få etablert solidaritetsbudet og organisasjonen som regel var nådd en gang for alle når organisasjonsprosenten først hadde nådd et visst nivå. På anleggene var derimot arbeidsplassen selv av ikke-varig karakter. Når anleggsperioden var over, ble anleggssamfunnet oppløst — bortsett da i en viss forstand fra anleggene av de nye industristedene. Selve dette forholdet gjorde at organiseringsarbeidet her måtte ha et mye mindre langsiktig perspektiv enn i de gamle stedene. Der kunne grunnlaget for opprettelse av en fagforening legges gjennom lang tid på forhånd, og krav som ikke ble innfridd ved et oppgjør kunne man ha håp om å lykkes med ved neste. I anleggssamfunnene som i høyden eksisterte noen år, måtte både organiseringen og den direkte kampen for bedre lønns- og arbeidsforhold på en ganske annen måte ta utgangspunkt i og være innrettet på

øyeblikkets situasjon. Dermed framstod direkte aksjon heller enn forhandlingslinjen som veien å gå for å oppnå bedre lønns- og arbeidsvilkår. Dette så meget mer som andre forhold i forbindelse med anleggene gjorde det vanskelig å etablere den nødvendige forutsetningen for å drive forhandlinger, et gjennomorganisert arbeiderkollektiv.

Av slike forhold kan for det første pekes på, med Bull (d.e.), deres bakgrunn i landsbygda med dette miljøets manglende kjennskap til og forståelse for fagbevegelsen og dens virksomhet og betydningen av kollektiv oppreden overfor arbeidskjøpere, kort sagt, igjen med Bull, deres manglende klassetradisjon. Dette gjaldt jo, som vi har vært inne på, også landsbygdsinnvandrerne til de gamle industristedene uten at det skapte så store problemer som på anleggene. Til grunn for denne forskjellen lå for det første det forhold at det eventuelle organisasjonsmiljø på anleggene som skulle forsøke å «oppdra» nykommere, ofte var for lite i forhold til mengden av organisasjonsuvante. For det andre var «gjennomtrekken» av arbeidere på anlegg gjerne så stor at «oppdragelsesvirksomheten» eller bevisstgjøringen ofte ikke ble fullført før objektet for den hadde dratt videre. I tillegg medførte gjennomtrekken at selve organisasjonsarbeidet ble svekket, av manglende kontinuitet i ledelsen og for liten kontingentinngang til å bygge opp skikkelige streikekasser. Endelig kom det til at selve karakteren av det sosiale miljø i anleggssamfunnene kunne representere en hindring for organisasjonsarbeidet. Selvsagt varierte forholdene en del fra sted til sted og dessuten endret de seg til det bedre over tid, noe som bl. a. hadde sammenheng med konsesjonslovene og de mulighetene myndighetene dermed skaffet seg til å kontrollere utviklingen på dette området. Rent generelt kan vi likevel si at anleggene var preget av nokså kummerlige og harde leveforhold. Stikkord i så måte er dårlige, tildels elendige bo- og hygieneforhold, mye fyll og slagsmål m.v. og forholdsvis mange arbeidsulykker. Slike sosiale forhold var lite egnet til å skape det nødvendige overskudd blant menneskene til å drive og/eller slutte opp om organisasjonsarbeid. Som vi vet startet jo organiseringen av arbeiderklassen i sin tid ikke blant de dårligst, men blant de best stilte gruppene innen arbeiderbefolkningen.¹¹⁵) — På den annen side må det understrekes at selve *formen* for tilværelse på anleggene, når et visst minimum av standard var etablert, også kunne *stimulere* organiseringen. Nærmere bestemt kunne selve brakkelivet, det at man ikke bare

arbeidet, men også bodde sammen gi bedre organiseringsmuligheter enn i andre industrimiljøer.¹¹⁶⁾ I forlengelsen av dette kan det dessuten hevdes at det tette bomiljøet også ga bedre muligheter til å organisere nettopp spontane eller direkte aksjoner enn der organisasjonsarbeidet i høyere grad avhang av de som til enhver tid stilte på fagforeningsmøter.

Som konklusjon på dette kan vi si at all form for fast organisering av anleggsarbeiderne støtte på andre og tildels større vansker enn blant arbeiderne i de etablerte industrimiljøene. Dette reduserte i neste omgang mulighetene til å bedre lønns- og arbeidsforhold gjennom den form for faglig kamp som nå hadde blitt tradisjonell innen den etablerte arbeiderbevegelsen. Langsiktige forhandlinger og skikkelig planlagte og organiserte streikeaksjoner kunne vanskelig gjennomføres. Heller ikke var det mulig å få til streiker av særlig varighet med dertil hørende blokade av arbeidsplassen. Hovedgrunnen til dette var den store «gjennomtrekken» av folk på anleggene med bl. a. stadig tilstrømming av potensielle streikebrytere. I tillegg kom at arbeidskjøperne her ofte også hadde hånd om de eksisterende innkvarteringsmuligheter og den nødvendige mattilførsel utenfra.

Om arbeiderne under disse omstendigheter overhodet skulle forsøke å bedre lønns- og arbeidsforhold, ble det følgelig nødvendig å gripe til andre kampmidler enn de tradisjonelle, og det er i dette lys vi må se anleggsarbeidernes oppslutning om fagopposisjonen og konflikt med den etablerte faglige ledelsen. Dvs. den må forstås ut fra opposisjonens parole om direkte aksjon, obstruksjon og sabotasje. Dette var kampformer som i motsetning til arbeiderbevegelsens tradisjonelle hverken krevde grundige organisasjonsforberedelser eller et flertall av angjeldende arbeidsstokk bak seg. Samtidig var dette våpen som kunne skaffe arbeidskjøperne så mye forsinkelser og andre problemer at de systematisk anvendt nok kunne bli virkningsfulle, og da kanskje spesielt på arbeidsplasser av ikke-permanent karakter. Fra arbeidskjøpernes side måtte svaret på slike aksjoner være oppsigelse av den enkelte initiativtakeren. — På anleggene måtte imidlertid trusler om oppsigelse være mindre virkningsfulle nettopp fordi arbeiderne her i alle fall regnet arbeidsplassen som midlertidig og hele tiden så å si stod på spranget til å dra videre til et annet anlegg, jfr. Bull (d.e.)s formulering: «...anlægsarbeidene, folk som ikke er faglært og heller ikke stedbundet, som flytter fra anlæg til anlæg og som derfor er langt

uavhengigere av hensyn til hus, hjem og familie enn de fleste andre arbeidere...».¹¹⁷) (Organisert svartelisting fra arbeidskjøpernes side av de mest aktive ble visstnok i noen grad forsøkt, men øyensynlig uten syn-derlig store resultater.)

Med dette skulle det være påvist at sentrale deler av fagopposisjonens «budskap» svarte til klare behov hos anleggsarbeiderne. Jeg vil tro at nettopp dette samsvaret gir hovedforklaringen på at de sluttet opp om opposisjonen, og ser i dette nettopp den formidlende mekanisme som ble etterlyst i utgangspunktet.

Når det gjelder andre deler av fagopposisjonens program, ser vi at også kravet om desentralisering av fagbevegelsens organisasjonsform langt på vei imøtekom et behov hos de organiserte anleggsarbeiderne. Siden deres situasjon var så forskjellig fra de fleste andre arbeidergruppers, var den også forskjellig fra den virkelighet de sentrale faglige lederne kjente og handlet ut fra. Direktiver eller retningslinjer fra sentralt hold var dermed ofte lite tilpasset forholdene for anleggsarbeiderne, noe som kunne føre til behov for større grad av selvråderett for fagforeningene deres. Dette må i stigende grad ha blitt tilfelle ettersom direktiver fra sentralledelsen kom til å rette seg direkte mot nettopp de kampformer som for anleggsarbeiderne fortonet seg som de eneste effektive. Hvorvidt noe i anleggsarbeidernes situasjon også tilsa skepsis til en parlamentarisk vei til sosialisme eller om denne delen av fagopposisjonsens «budskap» var noe de så å si tok med på kjøpet er et spørsmål som kanskje kunne være verdt å undersøke. Mulige momenter i den forbindelse kan være deres manglende daglige kontakt med det etablerte samfunnet generelt og det parlamentarisk-politiske livet spesielt. F. eks. er det et spørsmål i hvilken grad de i sin omflakkende tilværelse hadde noen praktisk mulighet til å benytte seg av stemmeretten. Eller kanskje ligger nøkkelen til dette snarere i den positive siden av saken i den forstand at tiltroen til direkte-aksjons-linjens effektivitet på arbeidsplassen mer eller mindre mekanisk ble overført til også å gjelde i den store eller politiske sammenhengen.¹¹⁸)

Når vi skal forsøke å forklare de øvrige arbeidergruppenes tilslutning til fagopposisjonen, er det også grunn til å understreke anleggssamfunnenes betydning. Som vi husker var storparten av ikke-anleggsarbeiderne blant fagopposisjonens medlemmer utenom Trondhjem enten gruvearbeidere eller fabrikkarbeidere, ufaglærte såvel som fagarbeidere. Felles for de fleste av disse var imid-

lertid at de var tilknyttet *nye* gruve- eller industristeder, og dette mener jeg er den primære forklaringsfaktor for deres tilslutning til fagopposisjonen, eller om man vil for deres «radikalisme».¹¹⁹⁾ Vi har allerede vært inne på at fagopposisjonen aldri fikk noen særlig sterk stilling i gamle industrimiljøer. Det samme gjaldt gamle gruvesamfunn som Røros og Kongsberg, selv om opposisjonen på Røros nok hadde en viss styrke. For så å forklare tilslutningen til fagopposisjonen på de nye industristedene, er det for det første klart at arbeiderne her må ha hatt som utgangspunkt for sin faglige virksomhet nettopp det mønsteret eller systemet som hadde blitt etablert under anleggsperioden. Tildels var det jo også de samme folkene som hadde arbeidet på anlegget som tok jobb i den nye gruve- eller fabrikkproduksjonen. Dessuten vet vi at en gang etablerte atferdsmønstre har en tendens til å bevares også etter at forholdene som skapte dem er en saga blott. Viktigere i denne forbindelse er det imidlertid at det som regel tok ganske lang tid før de nye samfunnene som vokste opp i tilknytning til den nye produksjonen fikk etablert, enn si stabilisert, seg. Dvs. at de forholdsvis lenge bevarte i seg noen av de trekk fra anleggsperioden som hadde gjort en «radikal» faglig praksis nødvendig. Og kanskje enda lengre tid tok det før disse nye samfunnene ble integrert i storsamfunnet, noe som eventuelt kan ha hatt sammenheng med at disse nye samfunnene sjelden eller aldri ble anlagt i tilknytning til eldre industri, og dermed langt på vei var avskåret fra den ensrettende påvirkningskraften som kunne ligge i det både på arbeider- og arbeidskjøperside. En indikasjon på en manglende integrasjon i det norske storsamfunnet har vi f. eks. i det forhold at det øyensynlig bare var motstrebende arbeidskjøperne i mange av de nye produksjonsstedene rettet seg etter lovgivningen når det gjaldt arbeidsmiljøet. Slik er det iallfall rimelig å forstå et utsagn fra sekretæren i den elektrokjemiske gruppen i Arbeidsmandsforbundet, Ivan Bjerkmann:

«(Den elektrokjemiske) er en industri som er i voldsom utvikling og arbeider under urolige forhold. *Det er inden denne industri de fleste aktioner er foretat.* Det er en foregangsindustri i alle henseender. Det er kun voksne som arbeider i den, og arbeidet gaar kontinuerlig. Jeg kan ikke tro det er nogen industri hvor der er mere og vanskeligere arbeide end i denne. Det har ikke været anledning til at gripe ind i alle tilfælde. Saaledes bad afdelingen i Aalvik nylig om at faa en mand til at

hjælpe sig og faa istand en overenskomst; men jeg kunde ikke komme. *Det har ogsaa vist sig vanskelig at faa gjennemført bestemmelserne om arbeidstiden i denne industri. 2—3 bedrifter saboterer endnu loven. De tar heller mulkten end de vil bøie sig for landets lov.* I januar blev der oversendt departementet krav om 6 timers skift. Spørsmålet er meget aktuelt inden gruppen, og om nogen industri skulde ha krav paa 6 timers skift saa maatte det være denne. Men man er da nødsaget til at indhente oplysninger, og en mand maa da reise om i avdelingerne og indhente disse. *Der foregaar tillike en mængde brudd paa fabriks-tilsynsloven i denne industri; der maa skaffes oplysninger herom og de konkrete tilfælde maa indrapporteres. Det er ikke bare agitation som trænges. Den er vistnok meget paakrævet: men der trænges undersøkelser om bedrifterne holder loven, og om ting som kan brukes til fremme av vore krav.»¹²⁰⁾*

Tilsvarende utsagn har vi fra folk som jobbet i denne industrien:

«Det gaar ikke an at sammenligne os med den kommunale gruppe. Den hører hjemme væsentlig i de store byer og er koncentreret der. Derfor kan den faa gratis hjelp i stor utstrekning til sit arbejde. I den elektrokemiske industri er det slik at unge bondegutter kommer ind som vel er organisationsinteresserede, men ikke vet hvorledes de skal ta fat. (...) *Den elektrokemiske industri er noget særegent for sig baade med hensyn til løn, sanitære forhold, arbeidstid og meget andet.»¹²¹⁾*

«Jeg har i nogen aar arbeidet i et centrum for den elektrokemiske industri, og jeg vil si, at det er en *komplisert arbeidsplads*, og der skal meget rydningsarbeide til. (...) Utredningen av *de sanitære forhold o.a.* kræver mænd med speciel indsigt i faget og i *lovgivningen.»¹²²⁾*

Siden flertallet innen den elektrokjemiske gruppen tilhørte fagopposisjonen¹²³⁾ blir sammenhengen mellom spesielt vanskelige arbeidsforhold og fagopposisjonstilslutning iallfall indirekte bekreftet. Og apropos arbeidsforhold, med de forskjellige hentydningene til de «sanitære forhold o.a.» ble det trolig siktet til denne industriens preg av støv, røyk, syrer og gasser m.m., noe som også gjorde den spesiell sammenliknet med eldre industri og sikkert ikke dempet arbeidernes radikalisme.

En reaksjon fra folk som møtte disse forholdene har vi i utsagn som dette:

«Utpå høsten blev vattenledningen färdig, och då ville dom ta och överflytta mig til Cyanamiden (i Odda). Men där ville jag inte vara för det var reine drepen.»¹²⁴⁾

«På cyanamidfabrikken i Odda kom jeg i knuse-riet, den verste avdelingen i fabrikken. Vi surret vatt og gasbind rundt hals og håndledd og hadde skinnhansker på hendene; og enda ble vi skurvete på hendene på grunn av støvet som trengte seg inn. For nese og munn hadde vi maske. Jeg kunne få hus til familien i fabrikkens boliger, og jeg ble buden å få låne penger av fabrikken til flytnings-utgiftene. Men den slags arbeid kunne jeg ikke tenke meg å holde på med. — Det var åtte timers skift der, og helkontinuerlig drift, dvs. at fabrikk-ken gikk både helg og hverdag, jul, påske og pinse. Det ble altså 7 skift i uka.»¹²⁵⁾

En tilsvarende reaksjon hadde arbeiderne på karbid-fabrikken i Kopperå (Meraker) gitt uttrykk for da de valgte å kalle sin planlagte avis «I Røk og Støv»,^{125a)} Både i Odda og Kopperå stod da også fagopposisjonen særlig sterkt.

Om forholdene i en annen del av den elektrokjemiske industrien får vi en pekepinn i Hydro-arbeidernes be-grunnelse for å kreve, og streike for, 6 timers skift i 1919. Der het det at arbeiderne i denne industrien var «utsat for syreforgiftning og var let mottagelige for tuberku-losesmitte og excemer».¹²⁶⁾ Som vi husker var Hydro-byene Rjukan og Notodden fagopposisjonens hoved-bastioner på Østlandet.

Den situasjonen som eksisterte i de nye industriste-dene også etter den indre stabiliseringen etter anleggs-perioden var altså kjennetegnet av et arbeidsmiljø med uvanlig store påkjenninger for arbeiderne, arbeidskjøpe-re som ikke engang fulgte den smule arbeidervernlov-givning som fantes og arbeidere med enten liten or-ganisasjonserfaring eller erfaring fra anleggstidens fag-lige praksis. I tillegg kom disse stedenes ofte noe iso-lerte stilling kommunikasjonsmessig sett, med lang vei til Kristiania og den organisasjonsmessige støtten ar-beiderne eventuelt kunne få der til gjennom forhand-lingslinjen å få etterkommet sine krav. Dermed ble direkte aksjoner og kanskje også obstruksjon og sabo-tasje her ofte den eneste mulige effektive fremgangs-måten. Dette gjorde det i neste omgang naturlig å være tilsluttet fagopposisjonen.

Når det så gjelder den andre gruppen nye steder der fagopposisjonen hadde forholdsvis stor oppslutning, gruvesamfunnene, hadde de ikke slike arbeidsmiljøproblemer som mange av de nye industristedene. Imidlertid var de tydeligvis spesielt plaget av streikebryterproblemet.¹²⁷⁾ Til grunn for dette lå muligens gruvesens vanligvis isolerte beliggenhet som industrielle øyer i et hav av landsbygd med liten eller ingen forståelse for industriarbeidermiljøets normer i så måte.¹²⁸⁾ Fagopposisjonens sabotasjeparole kan dermed kanskje være en tilstrekkelig forklaring på oppslutningen om opposisjonen på disse stedene. Og bare ryktene om Tranmæls ord «dynamitt i borehullene» var på den annen side allerede nok til å redusere problemet betraktelig.¹²⁹⁾

Som en mulig ytterligere forklaring kan vises til gruvearbeidets spesielle karakter ved at det foregikk under dagen og dermed innebar en større påkjenning for arbeiderne enn på mange andre arbeidsplasser.

Kort oppsummert kan vi si at tilhengers oppslutning om fagopposisjonen og dermed om den såkalte «radikalismen» i norsk arbeiderbevegelse, først og fremst må forklares med disse arbeidernes konkrete arbeidssituasjon generelt og deres forhold til arbeidskjøperne spesielt.

Når dette er sagt, bør det imidlertid understrekes at dette bare gjaldt en del, og det et klart mindretall av den norske arbeiderklassen. Hvordan det så kan forklares at lederne for dette mindretallet, riktignok sammen med andre opposisjonelle, klarte å erobre ledelsen av hele arbeiderbevegelsen er en annen problemstilling i det problemkompleks som går under betegnelsen «radikaliseringen av arbeiderbevegelsen. På tampen av dette avsnittet skal vi kort ta opp dette spørsmålet.

Som utgangspunkt kan vi slå fast at fagopposisjonen klarte å vinne 71 mot 208 stemmer på LO-kongressen i oktober 1917, dvs. omlag en fjerdedel av samtlige stemmer. På DNAs landsmøte i mars 1918 seiret «den nye retning» med 159 mot 126 stemmer. Selv om vi tar i betraktning at DNA tradisjonelt var en langt mer «radikal» organisasjon enn LO,¹³⁰⁾ skulle det være rimelig å anta at den utviklingen som hadde funnet sted i tiden mellom disse to konferansene¹³¹⁾ må ha hatt en viss betydning for utfallet av landsmøtet. Og nærmere bestemt må denne utviklingen ha fått deler av arbeiderbevegelsen som inntil da hadde støttet den etablerte ledelsen til å skifte standpunkt, til å svinge over og gå med «den nye retning». Gitt at denne forutsetningen er holdbar, melder det seg to problemer. Hvem svingte?

Hvorfor svingte de? Siste spørsmål må igjen splittes opp i to delproblemer. For det første, hva var det ved utviklingen som fikk folk til å svinge? For det andre, hvorfor svingte nettopp disse arbeidergruppene til forskjell for andre? Eller mer presist, hva var det ved disse gruppene som kan forklare at nettopp de svingte?

Disse spørsmålene kunne langt på vei besvares, vil jeg tro, gjennom en systematisk undersøkelse av og sammenlikning mellom flertallet og mindretallet på LO-kongressen 1917 kontra flertallet og mindretallet på DNA-landsmøtet 1918, gjerne utdypet med tilsvarende undersøkelser av landsmøtene i Arbeidsmandsforbundet, Jern- og Metallarbeiderforbundet o.a. Så lenge noen slik undersøkelse ikke er foretatt, får vi imidlertid nøye oss med å spekulere på hva den eventuelt ville kunne bringe. Det følgende er en presentasjon av en mulig hypotese.

Først skal vi komme inn på spørsmålet hva det var ved selve utviklingen som ga støtet til svingningen. Det er da naturlig å ta utgangspunkt i det Bull d.e. skriver om dette. Han trekker for det første fram de etablerte lederne avlysning av den påtenkte dyrtidskongressen sommeren 1917. (Dette var riktignok før LO-kongressen, men øyensynlig etter valgene av representanter til den.) For det andre viser han til den russiske oktoberrevolusjonen og den rådsbevegelsen denne bidro til å sette i gang også i Norge, og som ble motarbeidet av de gamle lederne, men støttet av «den nye retning». Bulls oppfatning av at disse begivenhetene hadde avgjørende betydning for utfallet av DNAs landsmøte deles også av de andre historikerne som har behandlet emnet, og later også til å bli bekreftet av to omfattende hovedoppgaveundersøkelser omkring dem.¹³²) Om vi således fastholder at det var dette som fikk stemningen til å svinge mot de gamle lederne, gjenstår imidlertid spørsmålet om hvilke grupper som svingte og hvorfor nettopp disse.

For å nærme meg dette vil jeg først minne om at fagopposisjonen aldri fikk særlig fotfeste i Kristiania, og på LO-kongressen gikk jo et overveldende flertall av delegasjonen herfra mot fagopposisjonens forslag. På DNA-landsmøtet derimot støttet nær inn på halvparten av Kristiania-representantene «den nye retning».¹³³) For det andre vil jeg trekke fram det forhold at det var Kristiania-arbeiderne som gikk i spissen for og i noen grad ledet rådsbevegelsen. Nærmere bestemt var det *jernarbeiderne* i Kristiania som her stod sentralt. Om vi på dette unektelig særdeles spinkle grunnlag antar

at jernarbeiderne var en av de gruppene som svingte, skulle neste skritt være å undersøke om det var noe i jernarbeidernes situasjon som skulle kunne forklare dette. Det skulle da være naturlig å sammenlikne dem eller rettere deres situasjon med de gruppenes som allerede på forhånd hadde støttet fagopposisjonen. Helt klart er det at dimensjonen faglært/ufaglært ikke hadde noe med saken å gjøre, siden jernarbeiderne stort sett var fagarbeidere. Heller ikke later det til at deres situasjon ellers hadde noen særlige likhetspunkter med anleggsarbeidernes. For gruvearbeidernes vedkommende har jeg også vanskelig for å se noen påfallende klare fellestrekk. Når det så gjelder arbeiderne i de nye industriedene, er det iallfall en faktor som springer i øynene: begge gruppers tilknytning til *storindustri*. Riktignok fantes det jernarbeidere også på mindre arbeidsplasser, men hovedtyngden jobbet i storbedrifter. Min hypotese er at slike store arbeidsplasser i gitte tilfelle disponerte for «radikalisme» og at den ville utløses av de rette «radikale» handlingsimpulser i en situasjon som kunne se ut til å kreve «radikale» løsninger. Hvordan kan så en eventuell slik sammenheng mellom store arbeidsplasser og «radikalisme» begrunnes? Ialffall en smule støtte for et slikt synspunkt har vi i litteraturen. I sine arbeider om den russiske revolusjon legger både Trotskij og Deutscher en viss vekt på en del *store* arbeidsplassers betydning for den radikaliseringsprosessen som gikk for seg i deler av den russiske arbeiderklassen sommeren og høsten 1917.¹³⁴) Om vi så tar for oss disse arbeidsplassenes natur med tanke på hvilke faktorer som kunne ha betydning i denne sammenheng, vil jeg for det første påpeke det enkle forhold at disse arbeidsplassene også var en slags institusjonelle fora for kommunikasjon og samhandling mellom forholdsvis *mange* mennesker. Dersom en radikaliseringsprosess i form av en kombinert bevisstgjørings- og mobiliseringsprosess først kom i gang her, hadde den dermed i utgangspunktet god mulighet til å utvikle seg og rulle videre så å si av sin egen tyngde, — dvs. på en helt annen enklere måte enn om «budskapet» måtte spres over en lang rekke fysisk atskilte arbeidsplasser og blant mennesker som i mindre grad kjente eller visste av hverandre.

Nødvendig for at en teori om kausal sammenheng mellom stordrift og arbeiderradikalisme på denne tiden skulle være holdbar, er imidlertid en påvisning eller iallfall en sannsynliggjøring av at en radikaliseringsprosess også hadde større sjanse til å *komme i gang* her enn

ellers, eller med andre ord en begrunnelse for at selve grobunnen kvalitativt sett for arbeiderradikalisme var bedre i stordriftsmiljøer enn i andre. Jeg skal i den forbindelse trekke fram tre mulig relevante faktorer. For det første vil jeg tro at klassebevisstheten var mer utviklet i et større arbeidsmiljø enn i et mindre, da igjen ut fra selve mengden mennesker forsamlet. For det andre vil jeg anta at forholdet mellom arbeidere og arbeidskjøpere ville ha forskjellig preg i henholdsvis store og mindre bedrifter. Nærmere bestemt må man vel regne med at *avstanden* mellom eier og arbeider økte med bedriftens størrelse, med sjanse til en tilsvarende skjerping av motsetningsforholdet slik arbeiderne opplevde det.¹³⁵) Konkret i denne forbindelse kan trekkes fram de «uansvarlige» selskapene (aksjeselskap m.v.) som fra omkring århundreskiftet i raskt stigende grad tok til å erstatte de tradisjonelle paternalistisk pregede eier-arbeiderforholdene, og gjorde dem ganske annerledes upersonlige. Som kjent var denne nye eierformen i særlig grad knyttet nettopp til den nye storindustrien. For arbeiderne *kan* en slik økt avstand ha medført større mulighet til forståelse av og for de marxistiske merverdi- og utbyttingsteorier samt for sosialistisk agitasjon for at arbeiderne selv i fellesskap burde ha kontrollen over produksjonen, noe som i neste omgang *kan* ha gitt seg utslag i forholdsvis skarpere front mot arbeidskjøperne enn i de mindre og eldre bedrifter. — Endelig vil jeg som tredje faktor trekke fram det forhold at vi med begrepet storindustri/stordrift jo vanligvis forstår noe annet og mer enn bare et stort antall arbeidere under samme tak. Med i begrepet hører også bruk av avansert ny teknologi og dermed kapitalintensiv snarere enn arbeidsintensiv produksjon. Kan så dette på noen måte bidra til å forklare en eventuell arbeiderradikalisme? To momenter med en iallfall mulig betydning kan nevnes. Det ene er at med ny teknologi kunne på denne tiden ofte følge farligere eller ubehageligere arbeidsplasser, med dertil hørende mulighet for en skjerpet holdning fra arbeidernes side overfor arbeidskjøperne. Det andre momentet gjelder den økende forskjellen mellom arbeidernes samlede lønninger og arbeidskjøpernes profitt som gjerne fulgte med kapitalintensiveringen av produksjonen. Også dette *kunne* bidra til å skjerpe arbeidernes holdning overfor arbeidskjøperne.¹³⁶)

Som konklusjon på dette vil jeg hevde at den norske arbeiderradikalismen i begynnelsen av århundret slik den ga seg utslag i tilslutning til fagopposisjonen må

forklares ikke av arbeidernes egen status- eller yrkes-tilhørighet, f. eks. faglært/ufaglært, men av *arten* av deres arbeidsplass. I forlengelsen av dette synes det rimelig å tro at ikke industrialiseringens tempo, men dens form og innhold spilte den avgjørende rollen for den «radikalisering» som fant sted innen arbeiderbevegelsen.¹³⁷⁾ At industrialiseringens form og innhold bl. a. hadde sammenheng med det tempo den foregikk i er selvsagt, men er altså i seg selv ikke poenget. I den forbindelse kan det også være grunn til å hevde at den rimeligste måten å lese Bull (d.e.)s teori om dette på nettopp er slik. Dvs. det er neppe rimelig å forstå ham dit hen at han med sin tempo-teori siktet til industrialiseringen av Norge i sin alminnelighet, slik Lafferty later til å ha gjort når han starter med en sammenlikning mellom totalindustrialiseringens tempo i de tre nordiske land. Bull derimot henviser uttrykkelig til «den pludselige og vældige fremvekst, fra omkring 1905 av, *den* industri som utnytter landets kjempemessige fossekræfter. Utviklingen *har* her gaat med en fart som langt overgaar tempoet i andre land.» Bull sikter med andre ord til utviklingen og tempoet i forbindelse med den konkrete fosseutbyggingen og at tempoet *her* var eksepsjonelt høyt står vel urokket, mens Lafferty gjengir ham slik: «The development *in Norway* has progressed with a speed much faster than in the other two countries.»¹³⁸⁾ Dvs. han gjengir Bulls utsagn til å gjelde industrialiseringsprosessen i Norge i sin alminnelighet. At dette vel må være å misoppfatte eller feiltolke Bull framgår av Bulls videre tekst der han snakker om «en ny industriarbeiderklasse» i klar tilknytning nettopp til *fosseutbyggingen* og uttrykkelig definerer den nye klasse som *anleggsarbeiderne* — som vi altså har sett utgjorde hovedtyngden i fagopposisjonen og hvis *situasjon* er tilstrekkelig til å forklare deres tilslutning til denne.^{138a)}

Konklusjon

Hvilken betydning har fagopposisjonen hatt for utviklingen av norsk arbeiderbevegelse i et noe lengre perspektiv? I sin helhet er dette et nokså umulig spørsmål å besvare tilfredsstillende. Enkelte linjer fra fagopposisjonen og framover kan likevel skimtes, og vi skal til slutt ta opp én av dem. Det gjelder et sentralt element i fagopposisjonens teori som synes å ha hatt mye å si for DNAs utforming av en del av sin politikk senere. Som vi husker tilla fagopposisjonen *fagbevegelsen* stor betydning i det politiske bildet, såvel i dagspolitikken

som i den håpede overgang til og oppbygging av et sosialistisk samfunn. I forbindelse med en rekke ledende fagopposisjonsfolks oppslutning om rådsbevegelsen fra omkring årsskiftet 1917—18 og DNA-vedtakene de var med på om rådssystemet som grunnlag for et sosialistisk samfunn, kan det se ut til at denne oppfatningen ble forlatt. Dette var imidlertid bare tilsynelatende. Som Jostein Nordvik klart påviser pågikk det en intens debatt innen rådsbevegelsen om hva slags organisatorisk grunnlag den skulle bygge på. Den ene fløyen gikk inn for å basere rådene på direkte arbeidsplass-valg og -representasjon. Den andre, som seiret, holdt på den såkalte *organisasjonslinjen*. De mente at rådene som hovedregel skulle bygge på de eksisterende organisasjoner med fagforeningene som hovedutgangspunkt og med enkelte andre organisasjoner i tillegg, f. eks. husmødre-, småbruker- og fiskerforeninger samt (Arbeider)partilag.¹³⁹ I forbindelse med DNAs programtilslutning til rådsforfatningssystemet på landsmøtet i 1919 ble det vedtatt å utrede nærmere hva som egentlig skulle forstås med dette. I den utredningen som ble framlagt i 1920 ble nettopp denne *organisasjonslinjen* videreført. I den vedtatte uttalelse het det bl. a.:

«I en revolutionær epoke blir det nødvendig for arbeiderklassen at skape sine egne organer for overtagelsen av den økonomiske og politiske magt. Paa *arbeidslivets, raadssystemets grund* maa der da bygges organer som svarer til den revolutionære situation og lægger den hele samfundsmagt i hænderne paa de revolutionære kræfter — haandens og aandens arbeidere.»¹⁴⁰

I sin muntlige redegjørelse for utredningens innhold sa komiteformannen Emil Stang bl. a.:

«(Rådsforfatningen har det særkjende fremfor «parlamentarismen», slik som vi kjender denne, at den ikke bygger paa de geografiske grænser, men paa selve arbeidslivet *gjennem dets organisationer*. Det væsentlige ved raadforfatningen er netop dette, at stemmeretten knyttes til arbeidet og valget til de forskjellige erhversgrupper.»¹⁴¹)

Med andre ord ble rådssystemet klart satt i sammenheng med de eksisterende faglige organisasjoner, og at perspektivet her også var forfatningspolitisk framgikk av Stangs redegjørelse:

«Vi kan tænke os utviklingen gaa slik, at der blir en mellemtid, da der eksisterer baade et storting og en bedriftsraadsorganisation. Men kampen

maa kjæmpes ut, og efter vor mening er der ikke tvil om, at det maa ske ved at stortinget gir op for den magt, som ligger i *de økonomiske organisationer.*»¹⁴²⁾

Denne linjen ble opprettholdt i DNAs programmer utover i 1920-årene, og den var også i behold i det 1933-programmet som innvarslet en politisk omlegging av betydelig omfang fra partiets side.

Hadde så dette noen særlig betydning i praksis? Poenget her er at et sosialistisk system ble forbundet med de eksisterende organisasjoner. På 1930-tallet kom det for alvor i gang samarbeid mellom staten og næringslivsorganisasjonene, samtidig som organisasjonene til dels ble trukket inn i forvaltningen. Prosessen hadde for lengst kommet i gang da DNA overtok regjeringmakten i 1935, men gjennom partiets politikk ble øyensynlig denne utviklingen sterkt stimulert. Dette kunne partiet gjøre bl. a. under henvisning til sitt nye program av 1933. Dette har på sin side gjerne blitt sett som en klar ideologiske høyre-svingning fra DNAs side. Imidlertid ble det presentert som en videreføring av gamle «revolusjonære» paroler med vekt nettopp på «organisasjonslinjen». Denne argumentasjonsmåten, og grunnlaget for den, vil jeg tro gjorde det lettere både for lederne å slå inn på og for medlemmene å godta den nye politikken. Det er heller ikke umulig at «organisasjonslinje»-tradisjonen hos DNA fra fagopposisjonsens tid kan bidra til å forklare de delene av partiets politikk etter 1945 som har dreid seg om omorganiseringen av økonomien — med stikkordmessige kronologiske ytterpunkter som Det økonomiske Samordningsråd fra 1940-tallet og Skånlandutvalgets innstilling fra 1970-tallet.

NOTER

- 1) Alfred Madsen, Programskrift for den norske fagopposisjon, Trondhjem 1916, s. 1.
- 2) William M. Lafferty, *Economic Development and the Response of Labor in Scandinavia*, Oslo 1971, s. 227. — Lafferty henviser til Axel Zachariassen, *Det Kollektive Medlemsskap*, Oslo 1966, s. 24. For øvrig må det her påpekes at Lafferty tar feil når han hevder at alle nye LO-medlemmer 1905–16 fikk «voting right» i DNA.

- 3) Sitert etter Martin Tranmæl, *De faglige kampmidler og organisationsformer*, brosjyre, Trondhjem 1911, s. 1. Side 214 i dette bind.
- 4) Edvard Bull d.y., *Trønderne i norsk arbeiderbevegelse før 1914*, Oslo 1939, s. 87—88, 99, 101—102, 104.
- 5) *Det norske Arbeiderparti. Landsmøtebeslutninger 1887—1909*, samlet og ordnet av Olav Kringen, Kristiania 1910, s. 12.
- 6) *Landsmøtebeslutninger* s. 13. Den manglende presisering av *hvordan* var for øvrig helt i tråd med internasjonalt sosialdemokrati på denne tiden.
- 7) I 1887 hadde partiets formål bl. a. blitt fastslått til å «sprede opplysning om det nuværende økonomiske systems fordærlighet». *Ibid.*, s. 2.
- 8) *Ibid.*, s. 12.
- 9) Kanskje klarest kom dette til uttrykk i DNAs «Manifest» av 1902: «Vort lands arbeidere er i politisk henseende heldigere stillet end de fleste nationers: stemmeretten er erobret i en utstrækning, som gjør det mulig at bringe magtens vegtskaal til at vippe over. (...) 'Arbeiderklassens frigjørelse maa være arbeidernes eget verk'. Disse ord av Karl Marx staar fremdeles ved magt. Det vil for vort lands vedkommende si: arbeiderne maa bruke den stemmeret de har erobret — (...) til hævdeelse av smaafolkets interesser i det offentlige liv.» *Ibid.*, s. 69.

Hvorvidt eller i hvilken grad dette omslaget hadde sammenheng med tilstrømming til partiet av nye elementer, er et spørsmål som kanskje kunne være verdt en undersøkelse, jfr. Bo Gustafssons understreking av dette forholdet for det tyske sosialdemokratis vedkommende i *Marxism och revisionism*. Eduard Bernsteins kritikk av marxismen og dess idehistoriske forutsetninger, Uppsala 1969, s. 407, 418. Tildels berøres spørsmålet i Arne Rui, Ludvig Meyer og konflikten i Arbeiderpartiet i 1890-årene, uttrykt hovedoppgave i historie Oslo 1973. For en omfattende framstilling av omleggingen se Halvard Lange, *Fra sekt til parti*. Det norske Arbeiderpartis organisasjonsmessige og politiske utvikling fra 1891 til 1902. Oslo 1962. Lange tar bl. a. opp spørsmålet om omleggingens sammenheng med den internasjonale revisjonisme-debatten som jo fant sted nettopp i disse årene. Han finner imidlertid ingen direkte påvirkninger på norsk arbeiderbevegelse utenfra og konkluderer med at sammenfallet i tid kan «føres tilbake til de samme almindelige økonomiske og politiske årsaker som betinget Bernsteins og Vollmars revisjonisme». (S. 207). — Et godt inntak til revisjonismedebatten og litteraturen omkring den gir for øvrig Harald Berntsen i sitt forord til Eduard Bernstein, *Sosialismens forutsetninger*. Oslo 1973, samt i sin stensil *Tysk Marxisme etter Marx, Engels, Bernstein, Kautsky* Institutt for filosofi, Universitetet i Oslo, 1974.

- 10) Symptomatisk i denne forbindelse var at følgende formulering fra 1891-programmet ble utelatt i det reviderte programmet vedtatt i 1901: «Med den saakaldte statsocialisme der sætter staten i den private arbeidskjøpers sted, har arbeiderpartiet intet at bestille.» Tilsvarende ble dette punktet tatt inn i den konkrete delen av programmet: «Statens og kommunens successive over-

tagelse av produktive virksomheter, hvorved de offentlige indtægter kan forøkes eller befolkningens utgifter formindskes. Særlig fremhæves: de store fiskerier, dampskibsruiter (indenrikske og udenrikske), tobaks-, brændevins- og ølbedriften, skogdrift, træmasseindustri, indkjøb av korn og kul.» Landsmøtebeslutninger, s. 12, 57 og 59.

- 11) Ibid., s. 57.
- 12) Jfr. Lange, op.cit., s. 26, 30, 69, 94, 97, 121—122, 145.
- 13) Kringen tidfester DNAs oppgivelse av sin orientering henimot faglig virksomhet til landsmøtet i 1898 og Lange mener også at det var dette landsmøtet som satte det avgjørende skille i DNAs utvikling til et «normalt» parlamentarisk parti. (Landsmøtebeslutninger s. 48, Lange op.cit. s. 205.) På den annen side skal vi merke oss at den skandinaviske arbeiderkongressen allerede i 1897 hadde tilrådd dannelsen av faglige landsorganisasjoner.
- 14) Om den tilsvarende utvikling i tysk sosialdemokrati se Berntsen, op. cit., 1974, s. 30.
- 15) Jfr. Åke Trond Rognes, Den sosialdemokratiske ungdomsbevegelse i Norge 1900—1911/12, utrykt hovedoppgave i historie, Bergen 1974.
- 16) Bull d.y., op.cit., s. 87, 94—95 og 99.
- 17) Sitert etter Den norske fagopposition. Beretning om dens virksomhet. Landskonferansens beslutninger. Trondhjem 1914, s. 9.
- 18) Ibid., s. 10.
- 19) Framstillingen bygger i det alt vesentlige på Bull d.y., op.cit., s. 74 ff.
- 20) Ibid., s. 77. Madsen, op. cit., s. 5.
- 21) Lafferty, op.cit. s. 189. Lafferty mener for øvrig at den norske Landsorganisasjonen var relativt svakere i forhold til Arbeidsgiverforeningen enn de svenske og danske landsorganisasjonene i forhold til deres respektive motparter.
- 22) Jfr. Ingar Holm, Syndikalistiske organisasjoner i Norge før 1917, utrykt hovedoppgave i historie, Oslo 1975.
- 23) Gunnar Ousland, Fagorganisasjonen i Norge, Oslo 1949, bd. II, s. 151.
- 24) Bull d.y., op.cit., s. 65—67.
- 25) Jfr. Landsorganisasjonens kongressprotokoll 1910, s. 140—146 og Arbeidsmandsforbundets landsmøteprotokoll 1911, s. 15—17.
- 26) Bull d.y., op.cit., s. 67.
- 27) Ibid., s. 141.
- 28) Ibid., 141—142.
- 29) Lafferty, op. cit., s. 193, 279—280, jfr. artikkelen hans Partideologi og gruppestruktur. En analyse av Det norske Arbeiderparti. Historisk Tidsskrift 1970, s. 181.

Bull stiller i utgangspunktet disse spørsmålene: «Hvad var forutsetningen for opposisjonsbevegelsen i Trøndelag? Hvad var årsakene til at akkurat Trøndelag kom til å spille så stor rolle?» (s. 141). Deretter snakker han om «de motivene som *kalte frem* en revolusjonær opposisjon i arbeiderbevegelsen» (uth. av J. B.). Han konkluderer avsnittet slik: «I den aktuelle samfundsmessige situasjonen omkring 1910 finner vi ingenting som skulde gi Trøndelag særlige forutsetninger som opposisjons-sentrum.»

På grunnlag av formuleringen «kalte frem» synes det rimelig å tolke hans problemstilling til å gjelde hvorfor opposisjonen oppstod i Trøndelag, selv om setningen «hvad var årsakene til at akkurat Trøndelag kom til å spille så stor rolle» i seg selv alene også kunne betydd noe i retning av hvorfor opposisjonen fikk forholdsvis større oppslutning her enn andre steder i landet. Ut fra sammenhengen synes dette imidlertid lite rimelig, noe som understrekes av at Bulls undersøkelse er begrenset til tiden før 1914, dvs. før den radikale opposisjonen for alvor begynte å gjøre seg gjeldende på landsbasis. Likevel er det den siste tolkningen som later til å være Laffertys problemstilling når han noe upresist er opptatt av «radikalismen i trønderbevegelsen» (HT 1970, s. 181) eller «the radicalism of the Trøndelag movement» (Lafferty 1971, s. 279). Problemet «trønderradikalismen» danner for øvrig noe av utgangspunktet for Sten Sparre Nilson i «Fortsettelse av Politisk avstand ved folkeavstemninger», stensil fra Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo, 1974, srl. s. 377 ff, 47 f, 51—54, 75—76. Han søker forklaringen i kombinasjonen av radikale politiske tradisjoner i det trønderiske bondesamfunn og en i internasjonal sammenheng uvanlig sterk integrasjon i Trøndelag mellom tradisjonelt radikalt bygdemiljø og (gruve)-industriarbeidermiljø. Han har derimot ikke påvist at slik integrasjon er så uvanlig i norsk sammenheng, og dermed virkelig er brukbar som forklaringsfaktor, og heller ikke *hvordan* denne eventuelt spesielle tradisjon/integrasjon i tilfelle skulle gi grobunn for den form for radikalisme som utviklet seg i Trøndhjem. I den forbindelse vil jeg for øvrig sette et spørsmålstegn ved om vi, gitt oppkomsten, egentlig trenger noen ytterligere forklaring på «radikalismens» sterke stilling i Trøndelag, in casu den enstemmige trøndervoteringen for mindretallsinnstillingen på DNAs landsmøte i 1918. Dvs. sett fra Kristiania, fra sentrum, var Tranmæl og trønderne primært opposisjonelle og trenger som sådan en forklaring. Sett fra Trøndelag stilte vel saken seg imidlertid annerledes. Tranmæl var jo den som framfor noen bygget opp den trønderiske arbeiderbevegelsen. Det innebar at de som ble rekruttert i utgangspunktet møtte, sluttet seg til og opptok i seg et sosialistisk budskap av Tranmælsk fabrikat. At de senere beholdt denne «barnelærdommen», støttet de som målbar den og kanskje selv spredte den videre i samme form til nye nykomlinger, skulle i og for seg ikke trenge noen forklaring. I samme retning peker det forhold at selv om Tranmæl og hans folk i landssammenheng, sett fra sentrum, stod i opposisjon, tilhørte de og kom etter hvert til å dominere det etablerte lederskap i *Trøndelag*. Og at folk følger sine ledere skulle for så vidt heller ikke trenge noen spesiell forklaring. Det samme kan sies å være tilfelle med det forholdsvis sterke primærnæringsinnslaget i trønderdelegasjonen på DNAs landsmøte i 1918. Dette *kan* ha sammenheng med en for Trøndelag særegen klassestruktur, men så lenge noe slikt ikke er påvist, klarer det seg å påpeke at ingen andre landdistrikter enda hadde blitt gjenstand for en så omfattende og intens agitasjons- og organiseringsvirksomhet fra den sosialistiske arbeiderbevegelsens side som den Tranmæl utfoldet i Trøndelag. Eller omvendt, med

det samme slags sosiale grunnlag som andre steder i landet ble resultatet annerledes i Trøndelag fordi «input» var forskjellig. At disse trønderne sammen med andre opposisjonsgrupper i neste omgang klarte å erobre DNA sentralt og tildels få etablert sin sosialisme som arbeiderbevegelsens offisielle, er et annet problemkompleks.

- ³⁰⁾ Jfr. Martin Tranmæl, *Hvad fagopposisjonen vil*. Trøndhjem 1913, s. 5, samt Bull d.y., op.cit., s. 98.
- ^{30a)} Etter DNA-stortingsmannen og presten Alfred Eriksen som spilte en sentral rolle under de avsluttende forhandlingene i konflikten.
- ³¹⁾ Bull d.y., op.cit., s. 100.
- ³²⁾ Sitert etter Per Horntvedt, «Dynamitpatronene i borehullene» og de borgerlige avisers reaksjoner på Tranmæls tale, utrykt hovedoppgave i historie 1971, bilag s. III, som viser til Social-Demokraten 5/1-1912.
- ^{32a)} Ibid. s. 18 ff.
- ³³⁾ Bull (d.y.) op. cit. s. 112.
- ³⁴⁾ Den norske fagopposisjon. Beretning om dens virksomhet. Landskonferansens beslutninger. Trøndhjem 1914, s. 5.
- ³⁵⁾ Arbeidernes faglige Landsorganisation. Kongressen 1913. Forhandlingsprotokoll, s. 95, 114, 120, 148.
- ³⁶⁾ Som vanlig disse årene var det de kirkelige høytider som hovedsakelig ga arbeiderbevegelsen anledning til å arrangere landsomfattende møter. Denne gang skjedde det i romjulen.
- ³⁷⁾ Fagopposisjonens 1913-beretning, s. 10.
- ³⁸⁾ Den norske fagopposisjon. Beretning for årene 1914 og 1915, s. 17—18, og ditto for 1917, s. 11—12.
- ³⁹⁾ Arbeidernes faglige Landsorganisation. Kongressen 1916. Dagsorden, s. 5—8, forhandlingsprotokoll, s. 87—95. Jfr. Jorunn Bjørgum, *Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund gjennom 50 år*, Drammen 1973, s. 29 ff.
- ⁴⁰⁾ Arbeidernes faglige Landsorganisation. Kongressen 1913. Forhandlingsprotokoll, s. 143 ff., ditto 1914, s. 19—68, srl. s. 33—34 og 64—65, ditto 1916, s. 15—70, srl. s. 24—25, 30, 51—52, 54, 58—60, 68—70. Jfr. fagopposisjonens beretninger 1913, s. 14—15, 1914, s. 9—10, 1915, s. 18—21 og 1916, s. 4—6.
- ⁴¹⁾ Fagopposisjonens beretning 1914—15, s. 2—3.
- ⁴²⁾ Ibid., s. 3—4.
- ⁴³⁾ Ibid., s. 14—15.
- ⁴⁴⁾ Ditto 1916, s. 2—4.
- ⁴⁵⁾ Om denne se Holm, op.cit. og Jan Oscar Bodøgård, *Norsk Syndikalistisk Federation*, i *Kontrast* nr. 5—6, 1973, s. 106 ff.
- ⁴⁶⁾ Fagopposisjonens beretninger 1917, s. 3—5, og 1918, s. 3—5. 1918-beretningen har også opplysningen 19 500, men der er rimeligvis tallet et stykke ut i 1919.
- ⁴⁷⁾ Jeg har dessverre ikke vært i stand til å bringe på det rene omfanget av disse to modifikasjonene, dvs. hvor stor del av fagopposisjonens medlemsmasse som til enhver tid var gruve- eller anleggsarbeidere.
- ⁴⁸⁾ Norsk Arbeidsmandsforbund. Landsmøtet 1918, Kristiania 1918, forhandlingsprotokoll, s. 209—258, 361, 363 ff.
- ⁴⁹⁾ Odd-Bjørn Fure har påvist hvordan DNAs 1918-vedtak må ses som et kompromiss mellom fagopposisjonen og ungdomsforbundet i artikkelen *Parlamentarisk eller revolusjonær strategi?*

De ideologiske brytninger innen norsk arbeiderbevegelse 1911—1918, i Kontrast nr. 3, 1973, s. 67—79.

- ⁵⁰⁾ Holm, op.cit., s. 54—68, srl. s. 65 ff.
- ⁵¹⁾ Martin Tranmæl, *Hvad fagopposisjonen vil*, Trondhjem 1913, s. 12—13.
- ⁵²⁾ Holm, op.cit., s. 66, jfr. Madsen, op.cit., s. 1—2, 53.
- ⁵³⁾ Berge Furre, *Norsk Historie 1905—1940*, Oslo 1971, s. 61, jfr. Tranmæl: «Vi er nødt til at sende vore repræsentanter paa Stortinget, men der er noget trist ved dette, for de kan utrette saa lite positivt.» Arbeidernes faglige Landsorganisation. Ekstraordinær kongress 1917. Protokoll, s. 46. Jfr. note 66.
- ⁵⁴⁾ En direkte forbindelseslinje kan anses innen ungdomsforbundet der Hans Jæger og Christopher Hansteen en tid gjorde seg gjeldende, bl. a. gjennom artikler i forbundets tidsskrift *Det 20de Aarhundrede*.
- ⁵⁵⁾ Sitert etter Protokoll over Den norske fagopposisjons 2. landskonferance, Trondhjem 1916 s. 9, om den forangående striden *ibid.*, s. 8—9, jfr. Holm, op. cit.: s. 54—68.
- ⁵⁶⁾ Madsen, op.cit., s. 11—12.
- ⁵⁷⁾ *Ibid.*, s. 12—13.
- ⁵⁸⁾ Arbeidernes faglige Landsorganisation. Ekstraordinær kongress 1917, Dagsorden s. 65—66, jfr. Protokoll, s. 79 (Volan), s. 89 (Jønsson), s. 96 (Sæther) og s. 103 (Støstad). Merk glidningen i formuleringene fra krav om opphevelse av *klassene* til *klasseforskjellene*, som lett kan forveksles med de ytre tegn på klasseforskjell. Dette aspektet kan være viktig for å forstå DNAs videre teoretiske utvikling.

Mot fagopposisjonens krav om direkte arbeiderkontroll med produksjonen for at den skulle være sosialistisk hevdet «den gamle retning» at poenget var *hvem* som ledet de parlamentariske organer. Ole Lian formulerte det slik: «Mindretallet hævder, at selv om stat og kommune har overtatt produksjonen saa er dermed ikke socialismen gjennomført. Nei, selvfølgelig. Det kommer naturligvis an paa hvem det er som gjennomfører den om den skal bli sosialistisk, om den skal bety klasseforskjellens ophævelse, arbeiderklassens frigjørelse. I et kapitalistisk samfund kan utbytning finde sted i en statsbedrift saavel som i en privatbedrift. Men naar al produktion og omsætning er overført til stat og kommune i et samfund med socialistisk flertal da ophæves klasseforskjellen og ophører utbytningen.» *Ibid.*, s. 32.

- ⁵⁹⁾ Dette synspunktet hos fagopposisjonen skulle være alment erkjent. Kanskje mest eksplisitt er det formulert av Odd-Bjørn Fure: De faglige kampene «inngikk i en strategi som ikke i første omgang var rettet mot statsmaktene, men tok sikte på direkte økonomiske strukturendringer ved kontroll og senere overtakelse av produksjon og omsetning. Den sosiale revolusjon var ifølge denne strategi ikke betinget av en foregående politisk revolusjon. (...) Fagopposisjonens strategi (...) forutsatte at staten med de politiske institusjoner var mer eller mindre direkte avspeilinger av maktforholdene i den økonomiske struktur. Endringene i maktforholdene i den økonomiske basis, ville dermed mer eller mindre automatisk, resultere i tilsvarende endringer på det politiske plan.» Fure, op.cit., 1973 s. 75—76, jfr. hans *Ideologiske hovedtendenser innen norsk*,

- svensk og tysk arbeiderbevegelse, stensil, Sosiologisk institutt, Bergen 1971, s. 28.
- ⁶⁰⁾ Madsen, op.cit., s. 13.
- ⁶¹⁾ LOs kongressprotokoll 1917, s. 46—47, jfr. hans formulering fra 1914: «Den nuværende stat, som representerer den besittende klasses økonomiske og sociale interesser, ...». LOs kongressprotokoll 1914, s. 34.
- ⁶²⁾ LOs kongressprotokoll 1917, s. 46 og s. 56.
- ⁶³⁾ Ibid., s. 62.
- ⁶⁴⁾ Ibid., s. 115.
- ⁶⁵⁾ Ibid., s. 47 og s. 104. Dette var vel å merke før rådsbevegelsen kom i gang og også før den russiske oktoberrevolusjonen og slagordet «all makt til sovjetene», dvs. før rådsforfatningen var grepet som idé.
- ⁶⁶⁾ Tranmæl: «Vi sender vore bedste folk der (på stortinget J. B.), men de kan utrette saa litet positivt og det parlamentariske liv utvikler dem heller ikke altid i den riktige retning. Stortingsgruppens formands tale igaar er karakteristisk i saa henseende. Den formet sig som et forsvar for den kapitalistiske stat og som en opfordring til arbeiderne om at vise resignation. (...) Vi er nødt til at benytte det repræsentative system, men det er befængt med mangler. Kontrollen er ikke saa god som vi kunde ønske den. De som vælges kommer efterhaanden i et fjernt forhold til sine mandater. De vokser ind i det gamle samfund istedetfor at de skulle vokse ind i det nye, som vi vil skape.» Ibid. s. 46—47.
- ⁶⁷⁾ Ibid., s. 47.
- ⁶⁸⁾ Madsen, op.cit., s. 14.
- ⁶⁹⁾ LOs kongressprotokoll 1917, s. 47.
- ⁷⁰⁾ Dette trekket hos fagopposisjonen har ikke kommet særlig sterkt fram i tidligere litteratur bortsett fra hos Odd-Bjørn Fure: «Tranmæls makterobringsstrategi rommet såleis både et evolusjonistisk og et revolusjonært element. Evolusjonistisk i den forstand at han regnet med at arbeiderklassen ved å gjennomføre en økonomisk endringsprosess, ville kunne vokse seg inn i det sosialistiske samfunn. Det revolusjonære element besto i at han ville bruke streik i politisk øyemed, noe som ikke var legalt etter etablert rettsoppfatning.» (Fure, op.cit., 1971 s. 28, jfr. hans stensil «Utviklingen av den fagopposisjonelle ideformasjon 1918—1920», s. 29—30.) Siden Fure knytter det «revolusjonære element» til generalstreik «som et mer spontant og hurtigvirkende virkemiddel» og som referanse bruker uttalelser av Tranmæl fra 1919 og 1923, kan jeg ikke se at hans distinksjon her er dekkende for fagopposisjonens ideologi før 1918, jfr. s. 218 ff om fagopposisjonens syn på generalstreik.
- ⁷¹⁾ Madsen, op.cit., s. 68.
- ⁷²⁾ Odd-Bjørn Fure er derimot inne på dette både i «Parlamentarisk eller revolusjonær strategi» og i «Ideologiske hovedtendenser innen norsk, svensk og tysk arbeiderbevegelse».
- ⁷³⁾ Madsen, op.cit., s. 62 og 92. Arbeidets fundamentale betydning var for så vidt en tradisjonell tanke i den sosialistiske arbeiderbevegelsen. Den hadde øyensynlig sitt utspring hos de tyske lassalleanerne, preget Gotha-programmet til det nysamlede tyske sosialdemokrati av 1875 og hadde blitt formulert slik i DNAs

program av 1889: «Den menneskelige arbeidskraft er kilden til vort samfunns velstand og kultur.» (Landsmøtebeslutninger, men den hadde tydeligvis overlevd disse programendringene og dermed også den kritikk Marx i sin tid hadde rettet mot den. (Se Karl Marx, Politiske skrifter, i Verker i utvalg, bd. 4, Oslo 1971, s. 208—209.)

- 74) Madsen, op.cit., s. 92. Merk formuleringen «tilbake til sig igjen». Sammenhengen her er klar med den vanlige forestillingen i internasjonal sosialisme som hadde blitt uttrykt slik i DNAs 1891-program: «Grundaarsaken til den sociale elendighet, aandelige underkuelse og politiske avhængighet er det forhold at arbeidsmidlerne (...) er overgaat til at bli et faatal samfundsmedlemmers enebesiddelse.» (Landsmøtebeslutninger, s. 12).
- 75) LOs kongress 1917, protokoll, s. 79.
- 76) Ibid., dagsorden s. 66. (Uth. av. J. B.) Jfr. Tranmæl: «Det er naturlig naar det gjælder at utnytte organisationernes magt at landsorganisationen blir staaende som en centralmyndighet, som skal holde vakt overfor statens centralmyndigheter, likesom de lokale organisationer skal utføre vaktholdet overfor de lokale myndigheter.» Og Madsen: «Men efterhaanden som de producerende kræfters organisation vokser, svinder statens magt. Og de blir de mægtigste.» Ibid., protokoll, s. 47 og s. 78. (Det er kanskje verdt å påpeke at de øyensynlig ikke så noen mulighet for integrasjon i den eksisterende stat og fagbevegelsen.)
- 77) Madsen, op.cit., s. 3—4, jfr. Alfred M. Nilssen: «Netop fordi man forsøker at lægge hovedtyngden paa den økonomiske organisation er det klart at den blir tyngdepunktet i bevægelsen. Det blir den som repræsenterer klassen. Det er det vi inden mindretallet lægger vegt paa. Alle andre organisationer er blandede. De er sammensat av folk fra alle samfundslag. Alle kan være medlemmer av Det norske Arbeiderparti, selv arbeidsgivere. Alle kan være med og sætte sit præg paa programmet.» LOs kongress 1917, protokoll, s. 62.
- 78) «Ved den store valgseier vi hadde i 1927, drev det ind blandt vår velgermasse en hel del nye elementer som ikke har den organisasjonsmessige trening som den egentlige arbeiderklasse har. Det er all grunn til å glede sig og være takknemlig fordi vi har fått dette tilsig. Men vi må også passe på at partiet ikke taper sitt preg av å være arbeiderklassens parti — at det ikke glir ut fra å være et klasseparti til å bli et folkeparti i den forstand at vi gir slipp på de gamle, sikre linjene. (...) Å komme frem til et flertall ved et valg er vel ikke så utenkelig. Men hvad hjelp er det i å erobre et flertall av valgstemmer? (...) Det som har verdi for et arbeiderparti, er å skape en fast, sammentømret og hel organisasjon, å skape en organisasjon av folk som hører hjemme i bevegelsen og som står der ganske uansett hvordan valg vinden blåser. Derfor foreslår vi at ordene om 'folkeflertallet' går ut, slik at vi klart og bestemt peker på hvad partiets hovedoppgave er: organisasjonen av partiet med det mål for øie å erobre det arbeidende folk for vårt sosialistiske grunnsyn, forene og organisere hele landets arbeiderklasse, reise arbeidernes vilje til selvhevdelse, og dyktiggjøre hele klassen til s. 9). Tanken hadde riktignok blitt forlatt i det tyske Erfurt-programmet og også i DNAs tilsvarende program av 1891,

å føre sin historiske kamp for økonomisk og sosial frigjørelse frem til full seier.» Jfr. Einar Gerhardsen: «... spørsmålet står om hvorvidt vi vil ha vårt parti til et sosialistisk kampparti, et *klassekampparti*, eller til et bredt folkelig parti. (...) Skal vi slå dørene op på vid vegg så å si, vil partiet kunne *tape* dette preg av å være et arbeiderklassens kampparti.» (Det norske Arbeiderparti. Protokoll fra landsmøtet 1930, Oslo 1930, s. 43, 45, 59.)

⁷⁹⁾ LOs kongress 1917, dagsorden, s. 70.

⁸⁰⁾ Dette siste aspektet har ikke kommet særlig klart fram i litteraturen hittil, der en helst har sett samorganisasjonskravet som uttrykk for en antibyråkratisk tendens i fagopposisjonen, se f. eks. Berge Furre, op.cit., s. 106, 108, 110—111 og Edvard Bull (d.y.), Norsk Fagbevegelse (Gjøvik 1968), s. 96.

Det later også til å herske en viss uklarhet om fagopposisjonens organisatoriske program. F. eks. skriver Bull, *ibid.*, at fagopposisjonen gikk inn for industriforbund som organisasjonsenhet i LO. Dette gjaldt imidlertid bare til 1913. Jfr. Jorunn Bjørgum, op.cit., s. 24—29.

⁸¹⁾ Madsen, op.cit., s. 14—15, 74, 80, 84.

⁸²⁾ LOs kongress 1917, protokoll, s. 47, Martin Tranmæl.

⁸³⁾ *Ibid.*, s. 70, Halvard Olsen.

⁸⁴⁾ Madsen, op.cit., s. 75—80.

⁸⁵⁾ LOs kongress 1917, dagsorden, s. 78.

⁸⁶⁾ *Ibid.*, protokoll, s. 71, Halvard Olsen.

⁸⁷⁾ Se bl. a. *ibid.*, dagsorden, s. 81 og Madsen, op.cit., 81—83.

⁸⁸⁾ Og i den LO-komiteinnstillingen om omlegging til samorganisasjonssystemet som ble lagt fram i 1922 av bl. a. gamle fagopposisjonsledere var styrking av den faglige sentralfunksjonen et viktig element. LO-kongressens vedtak i 1923 om omlegging til industriforbundsformen kan ses i forlengelsen av fagopposisjonens program i den forstand at dens krav om inndeling i industrigrupper både på lokalt (fagforenings- og samorganisasjons-) plan og på LO-nivå her ble tatt til følge. I neste omgang bidro øyensynlig denne omleggingen til å lette den sentraliseringen av fagbevegelsen som skjedde i 1930-årene. I tillegg er det mulig at industriforbundsformen har bidratt til å disponere fagbevegelsen for den sterke identifiseringen med industriens interesser som har blitt stadig mer påtagelig i etterkrigstiden. Jfr. Jorunn Bjørgum, op.cit., s. 40—45.

⁸⁹⁾ LOs kongressprotokoll 1917, s. 48.

⁹⁰⁾ Det kan i denne forbindelse være verdt å påpeke at den grad av samordning parti/fagbevegelse som har funnet sted i Norge visstnok er enestående i Vest-Europa. De forskjellige sosialdemokratiene samarbeider nok med fagbevegelsen i sine respektive land, men øyensynlig ikke i samme utstrekning som her. Mønsteret hos oss likner snarere det kommunistiske systemet — som har utviklet seg både i kommunist-landene og i de kommunistiske partiene og fagorganisasjonene i enkelte land i Vest-Europa. Tildels har denne modellen også bevisst vært i tankene til norske arbeiderledere, jfr. den gamle fagopposisjonslederen Elias Volans utsagn: «Det var ofte diskutert her i landet i sin tid om det var riktig av den politiske bevegelse i Russland å sette den faglige bevegelse ut av spillet. Fagorganisasjonen der

er et hjelpeorgan for det russiske parti. Den norske fagbevegelse må innrette seg på samme måte.» Utsagnet var riktignok taktisk betinget, henvendt til NKP'ere, men må vel likevel tillegges en viss betydning. Arbeidernes faglige Landsorganisasjon. Protokoll over forhandlingene ved Representantskapets møte 24.—27. august 1947. Oslo 1947, s. 170.

- 91) Dette er riktignok en noe forenklet eller skjematisk måte å se det på siden de jo ikke var valgt til partistyret av parlamentsgruppen (slik skikken var f. eks. i Storbritannia), men av en masseorganisasjon som jo partiet var. Likevel tror jeg dette griper noe vesentlig ved det gamle styret i forhold til det nye. — Det bør kanskje også påpekes i denne forbindelse at den avtroppende partiformannen Chr. Holtermann Knudsen hadde gått av for aldersgrensen som stortingsmann i 1915. — Endelig kan det være grunn til å understreke at den avtroppende nestformannen Ole Lian i tillegg til stortingsvervet også var LO-formann. Det er for så vidt symptomatisk for den høye vurderingen av parlamentarisk arbeid at han fant å måtte kombinere så arbeidskrevende verv. (Og kanskje symptomatisk for den videre utviklingen av norsk arbeiderbevegelse at en slik kombinasjon ikke ble gjentatt før Konrad Nordahl lot seg velge til stortingsrepresentant i 1957.)
- 92) At Tranmæl lot seg velge i 1924 må forklares med den indre maktkampen i arbeiderbevegelsen mellom DNA og NKP, og Emil Stangs verv som vararepresentant kan vel heller ikke tillegges noen betydning i denne forbindelse. Først etter DNAs overtakelse av regjeringsmakten i 1935 begynte dette forholdet å endre seg idet Oscar Torp ble valgt inn på Stortinget i 1936.
- 93) Dette ble først presisert i partiets taktikkresolusjon av 1919 kombinert med det prinsipielle programmet av 1920, jfr. Det norske Arbeiderparti. Samtlige landsmøtebeslutninger, resolusjoner, valg etc., 1912—1933, utgitt ved Håkon Meyer, Oslo 1934, s. 32, 45, jfr. 1921-formuleringen av formålsparagrafen: «Formålet er å samle til et enig parti *alle organisasjoner* i Norge som kjemper for arbeiderklassens frigjørelse efter de kommunistiske retningslinjer.» Ibid., s. 54, uth. av J. B.
- 94) Odd-Bjørn Fure, op.cit. 1973, s. 71 og 74 hevder at den prinsipklæring «den nye retning» fikk vedtatt på DNAs landsmøte 1918 «rommet en ideologi som vaklet mellom to forskjellige strategier» og ser i den «et spenningsforhold mellom revolusjonære og parlamentariske aksjonsformer». En sammenlikning mellom denne og «den gamle retning»s erklæring viser imidlertid at den første setning for setning var et direkte svar på den siste, og som Fure selv påpeker utformet i all hast. Siden ordvalget tydeligvis var gitt av «den gamle retnings» erklæring, synes det lite rimelig å tillegge dette så vidtrekkende betydning som Fure gjør når han på dette grunnlag drøfter «den nye retning»s ideologiske profil. I tråd med dette finner jeg det også vanskelig å godta Fures konklusjon om erklæringen: «Sjølve vedtaket rommet to hovedelementer, et *revisjonistisk* element som pekte bakover mot partiets offisielle ideologi før 1918, og et *revolusjonært* element som pekte fram mot den ideologi som ble utviklet de følgende år.» (Ibid., s. 77.)
- 95) Jfr. Jens Arup Seip, Fra embedsmannsstat til ettpartistat,

Bergen 1963, s. 31: «Inntil 1945 var Arbeiderpartiet ikke helt fri for den schizofreni som plaget de borgerlige partier. Der var stortingsgruppen og der var partistyret. Nygaardsvolds basis var stortingsgruppen. Der var videre Oslo, og der var provinsen med et eget partiliv. — Det som skjedde i 1945 var at Oslo tok full kontroll over provinsen, og at partistyret knekket alt som var av ryggrad i stortingsgruppen; den har siden ikke reist seg. (...) Partiets enhet ble fullbrakt og *forankret på Youngstorget.*» (Uth. av J.B.) Implisitt her ligger integrasjonen mellom parti og fagbevegelse.

⁹⁶⁾ Jfr. Rognes, op.cit., s. 96 ff., 140—152, 173.

⁹⁷⁾ «Der findes selvfølgelig ogsaa andre midler i klassekampen som politisk aktion og ekspropriativ generalstreik, men de kommer ikke ind under emnet, den foreliggende faglige situation. Jeg skal derfor ikke berøre disse punkter.» Martin Tranmæl, De faglige kampmidler og organisationsformer, Trondhjem 1913, s. 6. (Side 220 i dette bind.)

⁹⁸⁾ Madsen, op.cit., s. 53.

⁹⁹⁾ Ibid.

¹⁰⁰⁾ Jfr. Fure, op.cit. 1973, s. 78.

¹⁰¹⁾ LOs kongress 1917, dagsorden, s. 74.

¹⁰²⁾ Denne forskjellen *kan* selvfølgelig forklares med at de to skrifterne hadde forskjellige forfattere, men for det første var begge offisielle fagopposisjonsdokumenter og for det andre er det ikke umulig at Madsen ble konsultert under utformingen av 15-mandskomiteens mindretalls-innstilling, siden fagopposisjonen jo i utgangspunktet hadde forsøkt å få ham innvalgt i komiteen (jfr. LOs kongress 1916, protokoll, s. 163—166, 177). For øvrig kan det i forbindelse med forskjellene mellom «programskriftet» og 15-mandskomiteens innstilling være verdt å understreke at det ingen av stedene ble presisert hva en sosial generalstreik rent konkret skulle innebære.

¹⁰³⁾ LOs kongress 1917, protokoll, s. 203.

^{103a)} I alt vesentlig bygger denne redegjørelsen på Holm op.cit.

^{103b)} «Tranmæl vilde anbefale at man istedetfor *overtage* satte ordet *kontroll*. Vi var enig om at arbeiderne maatte bygge paa sin økonomiske organisation som det centrale og tilkjæmpe sig kontrollen eller herredømmet over produksjonen. Det vil ikke være heldig at gaa videre. For vi kan ikke nu si hvad der vil være det mest praktiske. Vi kan heller ikke binde de som senere vil komme til at staa oppe i omdannelsesarbeidet.»

«Halvard Olsen uttalte sin tilslutning til Tranmæl. Ingen kan gi en klar utforming av hvordan socialismen kan løses. Blandt syndikalister gjør det sig ogsaa forskjellige meninger gjældende. De italienske holder saaledes nærmest paa en industriel, de franske paa en kommunal og de amerikanske I.W.W. paa en verdensomfattende form for produksjonen. — Kan vi naa saa langt som til at kontrollere bedriftene, er vi ovenpaa.»

«Merk: Dette er ikke et spørsmål om tro. Betegnelser spiller saaledes en underordnet rolle. Indlederen (Alfr. M. Nilssen fra Kristianiagruppen, J.B.) vilde skille mellom offentlig drift og fagforeningenes overtageelse av produksjonen. Det maatte efter Nilsens mening være enten eller. Det kan ogsaa bli begge dele. Anbefalte at man satte 'kontroll eller deltagelse'.»

Protokol over den norske fagoppositions 2. landskonferance (Trondhjem 1916) s. 9.

- ^{103c)} Bull (d.e.) op.cit. s. 26. Dette og andre momenter ved Bulls teori om «radikaliseringen» av norsk arbeiderbevegelse har til dels blitt neglisjert i den senere debatten om emnet, men har i senere tid blitt framhevet av Ingar Holm og Odd-Bjørn Fure.
- ¹⁰⁴⁾ Den hittil fyldigste foreligger i Nils P. Nordtømme, Radikale trøndere rykker fram, Arbeiderbevegelsen i Trøndelag under første verdenskrig, utrykt hovedoppgave, Trondheim 1973, s. 1—8. Han har også laget en skjematisk oversikt, som gjengis her.

	1914			1915			1916			1917		
	Fagforeninger	Fagopposisjonsgrupper	Lokale samorganisasjoner	Fagforeninger	Fagopposisjonsgrupper	Lokale samorganisasjoner	Fagforeninger	Fagopposisjonsgrupper	Lokale samorganisasjoner	Fagforeninger	Fagopposisjonsgrupper	Lokale samorganisasjoner
Nord-Norge	10	1	1	11	—	—	12	—	—	13	—	1
Trøndelag	14	—	1	18	1	1	20	1	2	24	1	3
Vestlandet	4	—	1	7	1	2	8	2	3	11	2	5
Sørlandet	—	—	—	—	—	—	2	—	—	5	—	—
Østlandet	7	3	2	17	3	3	19	3	3	23	3	4

- ¹⁰⁵⁾ LOs kongressprotokoll 1917, s. 128—130, sammenholdt med representantfortegnelsen s. 5—9.
- ¹⁰⁶⁾ Jfr. Bull d.y., op.cit., s. 100, se forøvrig Nordtømme.
- ¹⁰⁷⁾ Fagopposisjonens 1913-beretning, s. 5.
- ¹⁰⁸⁾ Her må tas det forbehold at jeg for det meste har stolt på egne geografikunnskaper og ikke undersøkt alle stedsnavnene.
- ¹⁰⁹⁾ En mer systematisk undersøkelse ville antakeligvis kunne gjennomføres på grunnlag av fagopposisjonens egne lister sammenholdt med representantfortegnelser og avstemningsresultater på de forbundslandsmøter og kongresser der fagopposisjonen gjorde seg gjeldende. Muligens foreligger også lokalmateriale enkelte steder.
- ¹¹⁰⁾ Walter Galenson, Labor in Norway, (Cambridge, Massachusetts 1949) s. 20, 23, 25, jfr. hans artikkel Scandinavia i Comparative Labor Movements. (Galenson (ed.) New York 1952).
- ¹¹¹⁾ Det later forresten til at Bull har blitt noe misforstått på dette punkt. Rokkan og Valen har feilaktig gjengitt ham slik: «Edward Bull attributed this radicalism to the suddenness and rapidity of the industrialization process in Norway (...) The more sudden the growth of industry and the more of its labour force has to be recruited from agriculture and fisheries, the more leftist the workers and the more revolutionary their party.» (Stein Rokkan and Henry Valen, Parties, Elections and Political Behaviour in the Northern Countries: A Review of Recent Research. *Politische Forschung*, ed. Otto Stammer, Köln und

Opladen 1960, s. 110.) — Mens Bull tilskriver arbeidernes disposisjon for radikalisme, dvs. åpenheten for et revolusjonært budskap, deres *oppbrudd* fra et tilvant miljø og dets normer med derav følgende normløshet hos de aktuelle personer, leser Rokkan/Valen inn i teorien deres bakgrunnsmiljøes *art* (landsbygd, bondesamfunn/kultur) som forklaringsfaktor.

Denne mistolkningen bygger Lafferty videre på i en dobbelt forstand. I den tidligere omtalte (note 32) diskusjonen av Bull d.y.s teori om Tranmæl som hovedforklaringen på opposisjonens (oppkomst) i Trøndelag, sier Lafferty bl. a. at Tranmæls suksess muligens berodde på at han kunne «operere i et miljø tilsvarende det som ble forutsatt i den eldre Bulls teori. Vi har her å gjøre med en arbeidergruppe med en overveiende agrar bakgrunn.» (Historisk Tidsskrift 1970, s. 181, jfr. Lafferty 1971, s. 279). — For det andre misforstår Lafferty Bulls normløshets-teori. Mens Bull snakker om normløse *mennesker* p.g.a. oppbruddet fra deres gamle miljø, gjengir Lafferty ham ved å applisere normløshet på selve de nye miljøer der «radikalismen» fant grobunn og snakker om sosial oppløsning («social disruption») av eller i disse miljøer. Dette fremgår allerede av Laffertys oversettelse av Bull.

Bull:

«...her er i løpet av en halv menneskealder skapt en ny industriarbeiderklasse, uten klassetradisjon, og disse nye arbeidermasserne staar overfor svære, kapitalsterke selskaper. De store fosseutbygningene har ført til at *anlægsarbeiderne, folk* som ikke er faglærte og heller ikke stedbundet, som flytter fra anlegg til anlegg og som derfor er uavhengigere av hensyn til hus, hjem og familie end de fleste andre arbeidere, spiller en stor rolle. *Den pludselige oprykking av et gammelt bondesamfund*, nydannelsen av industricentreer ved de elektriske kraftanleggene har frembragt en arbeiderklasse aapnere for revolusjonær tankegang end de ældre, langsommere voksende arbeiderklasserne i nabolandene.» (Uthevet av jb.)

Lafferty:

«In the course of half a generation, there has been created a new industrial labor class, without class tradition, and these new worker masses stand confronted by huge concerns with strong capital bases. (...) The *sudden disruption of a traditional peasant society* and the foundation of industrial centers in proximity to the new hydro-electric power sources have brought forth a working class which is more open for revolutionary ideas than the older, more slowly developing classes, in the two neighboring countries.» (Lafferty 1971, s. 21, understreket av jb). Den utelatte setning er nettopp den som viser at «disruption/oprykking» går tilbake på personer, på «anlægsarbeiderne», og ikke på samfunnet og på engelsk ville det vel være mest korrekt å bruke uttrykket «disruption from», («disruption» er vel forresten heller ikke det beste uttrykket her). Lafferty er ikke klar på dette punkt, men synes å forutsette en (årsaks-?) sammenheng mellom kollisjon mellom de nye industrisamfunn og de bygdemiljøer disse ble anlagt i, oppløsning av disse bygdemiljøer og «radikalisme» i det aktuelle område. (Jfr. Lafferty 1974, f. eks. s. 138, 146, 151, 152, 156, 157, 158, 220, 311—12.)

- Dette er imidlertid ikke Bulls teori. Heller ikke kan jeg se at Lafferty har godtgjort noen slik sammenheng.
- ¹¹²⁾ Jfr. følgende utsagn på Arbeidsmandsforbundets landsmøte 1918: «Nu har vi faat en organisation hvor toppen er fælles; men hvori ellers laugsformerne er dominerende, idet den til og med skiller faglærte og ikke-faglærte ut. Ser vi f. eks. paa lærlinge-systemet og indskrænkningen av lærlinge, saa har de faglærte her et av de stærkeste midler, som de andre ikke har.» (Norsk Arbeidsmandsforbund, Landsmøtet 1918, Forhandlingsprotokoll, Kristiania 1918, s. 191, C. Strøm.
- ¹¹³⁾ I LOs sekretariat var håndverksforbundene overrepresentert i forhold til sitt medlemsantall, og motsetningen faglærte/ufaglærte kom fram ved valgene til sekretariatet f. eks. i 1907 og i 1910. (LOs kongressprotokoll 1910, s. 275—278.)
- ¹¹⁴⁾ For beskrivelsen av anleggsmiljøet henvises generelt til Kåre Odlaug, Norsk Arbeidsmandsforbund gjennom 60 år, (Oslo 1955), til Renhårig Slusk, redigert av Edvard Bull d.y. i Norsk Folkemuseums serie Arbeidsfolk forteller (Oslo 1961) og til Sverre Kjeldstadli, Industrisamfunnet og dets forhold til bonde-samfunnet. (Utrykt hovedoppgave Oslo 1942.)
- ¹¹⁵⁾ I norsk sammenheng har vi et eksempel på dette i Edvard Bull d.y., Håndverkersvenner og arbeiderklasse i Kristiania. Sosial-historiske problemer. (Historisk Tidsskrift 1966), s. 89—114.
- ¹¹⁶⁾ Dette momentet har jeg blitt gjort oppmerksom på av Edvard Bull.
- ¹¹⁷⁾ Bull d.e., op.cit., s. 4.
- ¹¹⁸⁾ Bull d.y. er inne på den tanken i Renhårig Slusk, s. 290.
- ¹¹⁹⁾ Bull d.y. tar opp samme slags forklaring i sin drøfting av holdningsvariasjonene hos arbeiderne i Sarpsborg, Fredrikstad og Fredrikshald når han finner sterkest protestholdning i de miljøene som var mest preget av innflytting. Edvard Bull, Arbeidermiljøet under det industrielle gjennombrudd (Kristiansand 1972), s. 270 ff. og s. 368 ff., jfr. s. 359—360 der han understreker nettopp det nye og uferdige i disse miljøene.
- ¹²⁰⁾ Arbeidsmandsforbundets landsmøteprotokoll 1918, s. 299, uth. av J. B.
- ¹²¹⁾ Ibid., s. 374, Nils Kvale fra cyanamidfabrikken på Odda.
- ¹²²⁾ Ibid., s. 376, Aug. Magnussen fra Odda og Tyssedal Murarbeiderforening.
- ¹²³⁾ Ibid., s. 205, 230, 253, 257, 374. Det bekreftes også i den elektrokjemiske gruppens protokoll i Arbeiderbevegelsens Arkiv, jfr. også Jorunn Bjørgum, op.cit., s. 66—72.
- ¹²⁴⁾ Renhårig Slusk, s. 208. Beklageligvis er det ikke innsamlet noen arbeiderminner fra elektrokjemisk og elektrometallurgisk industri.
- ¹²⁵⁾ Ibid., s. 293.
- ^{125a)} Tormod Røe, Bruket og bygda. Sosiale motsetninger i Meråker 1875—1915. (Utrygt hovedoppgave i historie Trondheim 1974.) Røe henviser her til den norsk-amerikanske avisen «Fremad» utgitt i Sioux Falls, S. Dakota, USA, 17/1-1901.
- ¹²⁶⁾ Arbeidsmandsforbundets medlemsblad «Arbeidsmanden» 1919, s. 30, jfr. Jorunn Bjørgum, op.cit., s. 104—105.
- ¹²⁷⁾ Bull d.y., op.cit. 1939, s. 108, Renhårig Slusk, s. 288.
- ¹²⁸⁾ Situasjonen i de gamle gruvesamfunnene var annerledes i så

måte, slik det fremgår av Sparre Nilsons påvisning av den sterke integrasjonen mellom Røros og omlandet. Sparre Nilson, op.cit., s. 32 ff, 42 ff, 53—54, 76.

¹²⁹⁾ Bull d.y., op.cit. 1939, s. 108.

¹³⁰⁾ I den forbindelsen kan vi bl. a. minne om at store deler av fagbevegelsen fra begynnelsen av hadde hatt tilknytning til Venstre og de Venstre-dominerte arbeidetsammfundene, og hadde stilt seg skeptisk til DNAs sosialistiske budskap og radikalisme». Da LO ble stiftet i 1899, var én av grunnene til den svake opplutningen organisasjonen fikk nettopp dens nære forhold til DNA. Det var først etter at DNA var blitt «reformistisk» at partiet for alvor hadde vunnet striden med Venstre om fagbevegelsen, men også videre framover var det tilstede en klar motvilje i deler av fagbevegelsen mot for nært samarbeid med DNA. Begrunnelsen gikk dels på DNAs sosialistiske holdning, dels på at det ikke skulle være fagbevegelsens oppgave å drive politikk. (Jfr. fagopposisjonens program om nettopp å politisere fagbevegelsen ved å gjøre den sosialistisk.) Denne holdningen var øyensynlig sterkest i de mest utpregede håndverksforbundene. I den forbindelse kan det være grunn til å understreke at DNA fra begynnelsen hadde sin organisatoriske forankring først og fremst i de dårligst stulte lagene av arbeiderklassen, f. eks. i de ufaglærte og nyproletariserte gruppene, noe som bl. a. framgår av den hele tiden nære forbindelse mellom DNA og Arbeidsmandsforbundet. For så vidt kan vi si at DNA lenge innehadde noe av samme posisjon og funksjon som fagopposisjonen senere kom til å få i forhold til de da nyproletariserte.

¹³¹⁾ Eller kanskje snarere mellom tidspunktene for valgene til de to konferansene.

¹³²⁾ Jan Erik Askeroi, Dyrtidsaksjonen og striden omkring den, april—oktober 1917. En etappe i arbeiderbevegelsens radikalisering. (Utrykt hovedoppgave, Oslo 1970.) Jostein Nordvik, Arbeiderrådsbevegelsen i Norge 1917—1919. (Utrykt hovedoppgave, Bergen 1974.)

¹³³⁾ Nøyaktig resultat var 40—30, jfr. for øvrig Lafferty, op.cit. 1971, s. 242.

¹³⁴⁾ Leon Trotsky, *The History of the Russian Revolution* (London 1936) og Isaac Deutscher, *The Russian Revolution*, kap. XIV, i *The New Cambridge Modern History*, vol. XII.

¹³⁵⁾ Samme forklaringsfaktor er trukket fram i Bull d.y., op.cit., 1972, s. 368.

¹³⁶⁾ Et uttrykk for arbeiderreaksjon innen slike tankebaner finner vi i fagopposisjonens «programskrift», Madsen, op.cit., s. 8—9.

¹³⁷⁾ En slik hypotese finner støtte hos Lafferty, op.cit. 1974, se srl. kap. 8, *Core-areas of socialist strength*.

¹³⁸⁾ Bull d.e., op.cit., s. 4 og Lafferty, op.cit. 1971, s. 21, jfr. Rokkan/Valen (som Lafferty henviser til) op.cit., s. 110: «...Bull attributed this radicalism to the suddenness and rapidity of the industrialization process in Norway». (Uth. av J. B.)

^{138a)} Lafferty, op.cit. 1974, understreker også anleggsarbeidernes sentrale rolle, f. eks. s. 168 f, 205, 220, 243, 323.

¹³⁹⁾ Jostein Nordvik bruker bl. a. dette til å begrunne et av sine hovedsynspunkter at den norske rådsbevegelsen egentlig ikke

var noen rådsbevegelse i klassisk forstand. Han ser den snarere som en organisasjon av dyrtidskomiteer, riktignok innbyrdes svært ulike.

¹⁴⁰⁾ DNAs landsmøteprotokoll 1920, s. 63, uth. av J. B.

¹⁴¹⁾ Ibid., s. 35, uth. av J. B.

¹⁴²⁾ Ibid., uth. av J. B.

¹⁴³⁾ Jfr. Jorunn Bjørgum, Christer Bogefeldt og Jorma Kalela, Krisen og arbeiderbevegelsen, i *Krise och krispolitik i Norden under mellankrigstiden*, rapport til det nordiska historikermøtet (Uppsala 1974), s. 278.

Einhart Lorenz
ARBEIDERBEVEGELSENS HISTORIE
Norsk sosialisme i internasjonalt perspektiv
2 bind

«Boken er på mange måter et pedagogisk mesterstykke. Lorenz viser en imponerende evne til konsentrasjon. På et par sider klarer han å trekke ut de viktigste resultater og konklusjoner av spesialstudiene han bygger på. Enkeltanalysene er vevd sammen til en stram logisk oppbygd framstilling. Det er driv over boken!

Knut Einar Eriksen i **Dagbladet**.

«Det känns skönt att få i sin hand en så utförlig genomgång av norsk arbetarrörelses utveckling som Einhart Lorenz ger i Arbeiderbevegelsens historie . . . På disse ca 450 sidor får man till livs inte blott en briljant skriven översikt av norsk arbetarrörelse genom all enhet och splittring utan också en parallell skildring av den samtida europeiska arbetarrörelsen.»

Evert Kumm i **Statsanställd**.

«Den er på samme tid en grunnbok i den internasjonale arbeiderbevegelses, de sosialistiske ideologiers og (uten sammenligning mest utførlig) i den norske arbeiderbevegelses historie. . . . På et vis erstatter den . . . de . . . store standardverk fra 30-årene.»

Trygve Bull i **Kontrast**.

«Overfor Bulls og Zachariassens bøker har Lorenz tre prinsipielle fordeler: For det første viser L. den norske arbeiderbevegelses utvikling ikke primært som det norske sosialdemokratis forhistorie og historie, men som den norske arbeiderklasses kamp for sosialismen . . . For det andre viser L. den norske arbeiderbevegelses utvikling i sammenheng med utviklingen i den internasjonale arbeiderbevegelse. Den tredje og største fordel er framstillingens karakter som innføringsbok.»

Fritz Petrik i **Beiträge zur Geschichte der Arbeiterbewegung**.

«Med hensyn til den didaktiske oppbyggingen er bøkene et forbilde. . . Videre må det vellykkede forsøket på å konsentrere framstillingen til de dominerende trekk i hele utviklingen understrekes.»

Lutz Mez i **Internationale wissenschaftliche Korrespondenz**.

Pax forlag a/s, Oslo